

DE
EERSTE NOVEMBER.

DE
EERSTE NOVEMBER.

EEN GESCHIED- EN
TIJDREKENKUNDIG ONDERZOEK
UIT DE
NOORDSCHE GODENLEER;
DOOR
Finn Magnusen.

UIT HET DEENSCH VERTAALD
DOOR
JHR. MR. M. HETTEMA.

TE LEEUWARDEN, BIJ
L. SCHIERBEEK.
1835.

VOORBERIGT.

In het afgeloopene najaar werd mij, als Lid van het koninklijk Genootschap voor Noordsche Oudheidkunde te Kopenhagen, *ten geschenke gezonden:* Tidsskrift for Nordisk Oldkyndighed, udgivet af det Kongelige Nordiske Oldskrift-selskab. 2 *bind. Kjobenhavn*, 1829. *Ik vond hierin de drie volgende verhandelingen:*

Den förste November, en Historisk-Kalendarisk Undersögelse, ved Finn Magnusen.

Den förste August (ligeledes), af samme, *en*

Om Höjtidsbauner, Offerbaal, Nödild og Ilddyrkelse, især i Norden (som et Tillæg tilde tvende næstforegaaende Afhandlinger), af de samme. Waarbij gevoegd waren:

Tillægs anmærkninger til de tre sidstmelde Afhandlinger, ved samme.

Deze kwamen mij belangrijk genoeg voor om ze in een Nederlandsch kleed te steken, en mijne landgenooten met de daar vermeld wordende voorouderlijke, heidensche gewoonten en godsdienstige gebruiken bekend te maken; te meer, daar de Noordsche Godenleer in ons Vaderland sedert eenigen tijd meer dan ooit de aandacht heeft tot zich getrokken, en wij, behalve de belangrijke Prijsverhandeling van den geleerden WESTENDORP (Over het gebruik der Noordsche Mythologie, *in de* Nieuwe Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, II. dl. 1. st.), *hieromtrent reeds een* Woordenboekje (Zutphen, 1832) *bezitten.*

De eerste verhandeling is deze.

Indien de belangstelling van het publiek te dezen aanzien groot genoeg is, zal ik de tweede spoedig doen volgen, en bij genoegzaam debiet niet in gebreke blijven de derde en meest belangrijke, als de beschrijving der Feest-, Offer- en Noodvuren en Vuurvereering, inzonderheid die van het Noorden, bevattende, te geven.

Ik heb van de bijgevoegde aanmerkingen die van het eerste stuk hier bijgevoegd, en zal de overige bij ieder der andere stukken, ingeval van uitgave, voegen (*).

(*) Eenige weinige aanmerkingen heb ik daarbij geplaatst, en door de woorden *de Vertaler* te kennen gegeven.

Het is mij voorgekomen, dat deze verhandelingen aanleiding kunnen geven, dat deze of gene vaderlandsche schrijver iets dergelijks ten opzigte van ons vaderland bewerke, daar hem de gelegenheid hierdoor openstaat, om met te meer gemaks dit alles te kunnen uitleggen en aantoonen. Wie onzer toch zal bij het lezen dezer verhandeling zich niet de St. Martens-, Kers- *en* Meivuren *herinneren, en welke Fries in de kleinere steden denkt dan niet aan den* Pinksterbloem, *de* Paascheijeren, *het* notenschieten *enz.*

Ik vertaalde dit ter verpozing mijner studiën; en het zal dus wat den stijl betreft wel iets te wenschen overlaten; hier en daar zal zelfs de Deensche constructie weleens te voorschijn komen; doch dit is met vertalen dikwijls het geval, en men zal mij hieromtrent wel willen verschoonen. Wanneer ik slechts duidelijk genoeg geweest ben, zal het toch wel genoegzaam zijn.

LEEUWARDEN, HETTEMA.
Julij 1835.

DE

EERSTE NOVEMBER.

EEN GESCHIED- EN

TIJDREKENKUNDIG ONDERZOEK

UIT DE

NOORDSCHE GODENLEER.

De *eerste November* is thans met luisterrijke trekken in de Jaarboeken van *Denemarken* ingeschreven; en waarschijnlijk hebben er voorheen nooit zoo vele vreugdevuren gebrand als op dien dag van het jaar 1828. Dit was niet alleen het geval in de steden, maar ook bij de meeste landbewoners: want op verschillende plaatsen brandden daarenboven nog feestvuren, waaronder er een was, op *Lyshöj*, hetwelk men in de vier stiften van *Jutland* konde zien. Onwillekeurig kwam dus op den zelfden dag van het jaar eene gewoonte uit het oude Heidendom terug, waaraan zij te voren eigen was.

In de vroegste tijden schijnt de *eerste November* als Nieuwjaarsdag of het begin des winters in het Noorden een der grootste feestdagen van het jaar te zijn geweest. Hij is dit nog onder de heidensche volkeren in het noordelijk *Azië*, en zelfs mede onder de oostelijke en westelijke christelijke naburen der Scandinaviërs, te weten, bij de Finnen en Schotten. Hierbij worden wij opmerkzaam gemaakt op de waarschijnlijkheid der geschiedkundige stelling, dat de Finnen en Celten de eerste bewoners van onze Noordsche landen geweest zijn (*). De grond tot deze feestviering was de oudste tijdrekening en natuurvereering. De Heidenen waanden, dat de gansche natuur in haren jaarlijkschen loop bestierd werd door zekere Goden of geesten, die, ten beste van het menschdom, den jaarlijkschen strijd tusschen de booze onderaardsche geesten beslechtten, en der wereld bij afwisseling licht en duisternis, warmte en koude, en dien ten gevolge het schoone en slechte weder, de vruchtbaarheid en de onvruchtbaarheid der aarde, aanbragten; hetwelk een' alles afdoenden invloed had op de gezondheid en den welstand der menschen, op overvloed en gebrek,

(*) De voor eenige jaren overledene C. G. v. Arndt heeft in zijn geschrift: *über den ursprung und verschiedenartige verwandschaft der Europ. Sprachen*, 1818, eene in 't oog loopende verwantschap tusschen de Celtische en de Finlandsche talen, niet alleen der Europesche, maar ook der Aziatische Finnen aangewezen.

en de daaruit voortvloeijende vreugden en zorgen.

De oudste Heidenen, ten minste voor zooverre zij van weldenkende en verstandige, hoewel somtijds baatzuchtige priesters (*), die zich overal in het bezit der geheimen van de jaarlijksche tijdrekeningen stelden, geleid werden, beschouwden de verdeeling van het jaar en den loop des hemels niet met de zelfde oogen als wij, hunne meer verlichte nakomelingen. Zonne-stilstand, nacht-evening, winter- en zomertijd, lente en herfst, begin of einde kwamen hen voor, dat door den middelbaren of onmiddelbaren invloed der goedertierene of straffende Goden bestuurd en geleid werden; of liever: zij berustten op de uitkomst van eenen, in het wereldstelsel bestaanden strijd tusschen de goede en beschermende Goden, die uit den zuidelijken hemel licht en warmte gaven, en de booze en gevreesde reuzen (*Jaetter*), die uit de noordpoolstreken en uit de onderaardsche diepten vernielende koude en verwoestende stormen uitzonden. Waren de Goden op het volk of op de Vorsten vergramd, dan meenden zij, dat zij de heksen de vrijheid gaven, om den schuldigen mensch te tuchtigen. — De

(*) Tot billijking van deze benaming, neem ik de vrijheid deze, voor ons met regt eerwaardige benaming, voor de vermoedelijke verkondigers, bij de Heidenen, van den wil en de leer hunner Goden of Afgoden, hier te gebruiken.

Godheid moest dus op verschillende wijzen verzoend worden, waartoe de jaarlijksche Offerfeesten waren ingesteld.

De voornaamste dezer vinden wij afgedeeld bij winter- en zomer-zonnestilstand, herfst- en lente-evening, zoo ook bij het begin van het jaar en van de vier jaargetijden. Verder verdeelden onze voorvaderen het jaar in twee gelijke hoofddeelen: de winter- en zomer-helft. Hierom hielden de meeste Noordsche volken de Reuzen voor ouder dan de eigenlijke Goden; de duisternis en koude op onze aarde voor ouder dan het licht en de warmte; zoo beschouwden zij den winter ook voor ouder dan den zomer, waarom bij hen het begin van het jaar en van den winter het zelfde was. Wij vinden evenwel, dat in verscheidene landen en op verschillende tijden het begin des winters op velerlei wijzen is bepaald geweest, grootendeels afgeleid van het klimaat, hetwelk ieder volksstam in het bijzonder bewoonde. De voornaamste dezer waren:

1.) In *Noorwegen* en op *IJsland* heeft men ten tijde van het Heidendom (voor zooverre ons bekend is) het begin des winters tusschen den 19 en 25 October (*)

(*) Deze tijdrekening volgt men nu in *IJsland*. In *Noorwegen* heeft men in latere tijden vaste dagen voor het begin der jaargetijden ingesteld, als: den winternacht op den 14 October, en den zomerdag, zomernacht of *Sommermaal* op den 14 April.

gezet, of liever, bij het ingaan van de zon in den schorpioen. Volgens dien zelfden regel werd het zomer-halfjaar gerekend in te gaan tusschen den 19 en 25 April, of liever, bij het ingaan van de zon in den stier. De invoering van de Juliaansche tijdrekening, een gevolg van de aanneming van het Christendom, gaf tot zekere veranderingen aanleiding, welke men nog gedeeltelijk in de tijdrekening van het gemeene volk ontdekt.

2.) De Finnen en Schotten, en in zekere opzigten de Denen, Zweden, Britten en Duitschers, hebben van onheugelijke tijden het winter-halfjaar op den *eersten November* en het zomer-halfjaar op den *eersten Mei* vastgesteld. Mogelijk is deze bepaling (welke ook nog bij het Schamansche volk in *Azië* opgevolgd wordt) alleen eene geringe afwijking van de verwarde wijze van tijdrekening, welke door de in-

---

Doch deze bepalingen zijn niet zeer nieuw, daar zij in een' *Rune Kalender* van het jaar 1328 voorkomen, welke zich zonder twijfel naar oudere rigtte, en door O. WORM in zijne *Fasti Danici* is uitgegeven. Die Kalender bevat ook een ander begin voor den winter, te weten, den 23 November, en voor de drie overige jaargetijden naar de zelfde kwartaal-rekening als nu nog bij ons gemeen in achtgenomen wordt. Deze behoort bij den overouden *Eddisch-Gothischen Kalender*, waarvan onder No. 3 gesproken wordt (*).

(*) Dat is in de derde verhandeling. *De Vert.*

voering der maanden en hare naams-verandering, volgens den Roomschen Kalender, ontstaan is; daar men, zoo als reeds gezegd is, volgehouden heeft, de oude tijdsbepaling als den voorlooper des winters, onder den naam van winternacht, aan te zien. In *Groot-Brittanje*, hetgeen ik geloof het eerst van alle ontdekt te hebben, is deze *cyclus* als zoodanig in vier even lange jaargetijden afgedeeld geworden, naar de vier christelijke, doch voorheen heidensche hoofdfeesten:

a.) *Den eersten November* of *Allerheiligen-dag;* dan begint de winter.

b.) *Lichtmisse* of *fakkelfeest*, den 2 Februarij, of op diens *vigilie* den 1 Februarij, begint het voorjaar of de lente.

c.) *Den eersten Mei*, als het feest van *Sint* PHILIPPUS en JACOBUS, Apostelen, (in het Noorden en in *Duitschland*) zoo ook WALBURG's feest; het begin van den zomer.

d.) Het feest van *Sint* PIETER's *banden*, voorheen *Gula Augusti* genoemd; het begin van den herfst, wanneer de eerstelingen der vruchten geofferd werden.

Al deze feesten hebben zich tot in de laatste tijden door zoogenaamde vreugdevuren of heilige vuren onderscheiden, welke duidelijke overblijfselen zijn van der Heidenen offervuren.

3.) De oudste Gothen hebben (naar hetgene ik uit de EDDA's in andere werken breedvoerig heb getracht te bewijzen) het begin van den winter vastgesteld bij den ingang van de zon in het teeken van den schutter, derhalve eene maand later dan de IJslanders en Noorwegers. Deze bepaling past ook op het zuidelijker klimaat. Bij of na de invoering van het Christendom in het noordelijk *Europa* heeft men, in overeenstemming daarmede, het begin des winters gesteld op den dag van den H. CLEMENS (of 23 *November*), hetwelk in het afgeloopen jaar (1828) naauwkeurig overeenkwam met den ingang der zon in het teeken van den schutter, volgens mijn toen uitgegeven latijnsch *schema* van een Oud-noordsch *Calendarium*. De hieruit afgeleide wijze van jaarrekening volgt men nu nog, zoo als ik daar heb aangetoond, bij de Deensche boeren, welke toch, (te gelijk door een openlijk volksfeest, het zomer-rijden in het dorp op den *eersten Mei*, wiens aankomst door vuren op *St. Walburgs-avond* in sommige streken bekend gemaakt wordt,) op de wijze onder No. 2 vermeld, betrekking heeft. Daarom moeten wij voor hoogst waarschijnlijk aannemen, dat de *eerste November* ook hier in *Denemarken* gevierd is, volgens de zelfde regels en op

de zelfde wijze, te weten, met feestelijke offervuren, welke tot op heden op de Schotsche bergen branden, en met vrolijke drinkgelagen, welke de hutten der Finlanders vervrolijken; alles met levendige herinnering aan het oude geloof der Heidenen, hetwelk ik in dit volgende zal beschrijven. Volgens verscheidene, in *Denemarken* en andere landen geldende bepalingen en openbare wetten, wordt het winter-halfjaar op den *eersten November*, en het zomer-halfjaar op den *eersten Mei* gerekend in te gaan, welke dus nu nog als de belangrijkste onderscheidings-dagen van den loop der aarde en der natuur kunnen gerekend worden (*).

Voor ieder, die met dit soort van onderzoek bekend is, is het klaar en duidelijk, dat de voornaamste christelijke feesten oorspronkelijk in plaats van die, welke vroeger tot de oudere

(*) Deze bepalingen worden nog bij eenige gelegenheden als de natuurlijke grenzen tusschen winter en zomer aangenomen, te weten, bij het afrijden en afvaren der posten voor brieven en reizenden; als de halfjarige deelings- en loontijd van de dienstboden, welke zich in het heidensche Noorden mede naar het zomer- en winter-halfjaar rigtte. Wij vinden in eene verordening van KNUD, *den Groote*, te *Winton* omtrent 1022 uitgegeven, dat de grond- en vruchttienden toen in *Engeland* volgens aangenomen gebruik den *eersten November* moesten uitgegeven worden. (*Terrae fructuum decimas reddito, ad festum omnium sanctorum celebre.*) In *Engeland* is het nog een bij de wet bepaald termijn van betaling der grondlasten en dergelijke renten.

eeredienst behoorden, zijn ingesteld, daar deze zich op de natuur en de vereering der natuur-Goden grondde. Aldus geschiedde het ook in ons Noorden. Bij de eerste gedrukte bewerking van den Oud-noordschen Kalender was mij geen bijzonder geschiedkundig bewijs hiervoor bekend, alhoewel het verschillende van mijne daar aangevoerde gissingen bekrachtigt. Dit vindt men in een zeer oud perkamenten Handschrift in de Magnæaansche verzameling, aan hetwelk, helaas! de eerste en de laatste bladen ontbreken, maar voor het overige een zeer merkwaardig zamenstel van de Oud-noordsche geschiedenis bevat. In dit Handschrift namelijk, komen de volgende plaatsen voor (*): 1) In Harald Haarfager's *Geschiedenis :* »Hier »past het om deze vraag te verklaren: Of de »heidensche volken wel kennis aan het Kers»feest hadden, daar het Kersfeest is ingesteld »naar aanleiding van de geboorte onzes Ver»lossers? De Heidenen hielden te dier tijde »groote zamenkomsten ter eere van Odin. Deze »Odin had verschillende namen. Hij heette

---

(*) De Heer Thorstein Helgesen, *Stipendiarius van het Magnæaansche Legaat en Lid van het Committé van het koninklijk Deensch Genootschap voor Noordsche oudheidkunde*, heeft mij het eerst op deze plaatsen opmerkzaam gemaakt. De overige inhoud van dit Handschrift zal misschien spoedig onderzocht en der geleerde wereld medegedeeld worden, door de uitgevers van de geschiedenis der Noordsche koningen, of wel door de vervaardigers van de *Saga Bibliotheek.* 2

»VIDRIR (gever van het weêr); HAR (de Hoo»gere) en THRIDJI (de derde) en JOLNER (de »Heer en gever van vreugde), maar naar JOLNER »is JÓL (Deensch JULE) genoemd." 2) OLAF »TRIJGGVESÖN's *Geschiedenis*: »Koning OLAF »bouwde eerst kerken in zijne eigene hofbe»zittingen, en schafte de offers en offergelagen »(of drinkgelagen) af. Maar om zich naar het »gemeen te schikken, stelde hij andere feest»gelagen daarvoor in de plaats; te weten: *Kers»tijd*, *Paschen*, *St. Jan's drinkgelag* en het »*Oogstbier* (of oogstgelag) op den dag van ST. »MICHAËL." Ik merk hierbij aan, dat de hier nu vermelde vier groote gastmalen (welke anders, volgens de oudste Noordsche wetten, met omgaande drinkgelagen onder het algemeen zouden gevierd worden) juist (in de in achtgenomene orde) in de plaats van de heidensche feesten bij winter-zonne-stilstand, voorjaars-evening, zomer-zonne-stilstand en najaars-evening ingevoerd werden. Door de zoo even vermelde ontdekking wordt ten klaarsten de uitdrukking van de oudste Noordsche kerkwet opgehelderd, waar *Kerstijd*, *Paasch-avond*, *St. Jans-avond* en *Michiels-misse* de vier groote *Lovstævner* (of bij de wet bepaalde volksverzamelingen) genoemd worden. Deze zelfde feesten worden in *Zweden* thans nog *Trettingsdage* genoemd, met dit verschil evenwel, dat *Maria Boodschap* (te voren omtrent de voorjaars-evening gevierd [25 Maart]) in de plaats van *Paschen* gesteld -;

en St. Jan, *Midzomer* genoemd wordt: eene uitdrukking, welke ook van de oude Noordsche *Frostethingslov* gebruikt wordt.

Reeds lang te voren hadden toch de voornaamste hoofden, ten behoeve van de invoering van het Christendom, hier te lande den zelfden regel bij de instelling van het gebod, om de christelijke feestdagen te vieren, gevolgd. Onder deze behoorden *Kerstijd* en *Paschen* tot de oudste, die zoowel in het Oosten als in het Westen gevierd werden. — Andere feesten werden naderhand voor de oude heidensche in de plaats gesteld. St. Jan, of het feest van Johannes *den Dooper*, werd reeds zeer vroeg in het Zuiden gevierd: de Apostel der Duitschers, Winfridus of Bonifacius, wordt gezegd hetzelve bij de Thuringers te hebben ingevoerd, in de plaats van een heidensch feest, bij hetwelk hij in het jaar 723, in het tegenwoordig Hertogdom *Gotha*, op een' offerberg tegenwoordig was. Later is dit zelfde christelijk feest hier in het Noorden ingevoerd, doch het wordt desniettegenstaande alsnog op eene heidensche wijze door het *Midzomer-vuur* (of den *Blus*fakkel) en andere bekende gewoonten gevierd. Even gelijk Johannes door ons volksgebruik in de plaats van onzer voorvaderen God, Baldur, vereerd werd, evenzoo moest ook de sterke Thor voor den krijgshaftigen Aartsengel Michaël wijken, wiens feestdag op den 29 September door de

Kerkvergadering van *Meintz*, in 't jaar 813, aan alle Christenen in het westelijke en noordelijke *Europa* te vieren bevolen werd; zonder twijfel ter afschaffing (of liever ter christelijke hervorming) van de heidensche oogstgelagen, welke op sommige plaatsen in *Duitschland*, inzonderheid onder de nakomelingen der Saksers, veel van de gewoonten, bij de offer-maaltijden der Heidenen in achtgenomen, hebben behouden. Opmerkelijk is het, dat men (gelijk ik ten aanzien van de vierendeels-jaars-feesten, volgens de tweede verdeelingswijze, heb opgemerkt) nog heden ten dage deze vier offervuren der heidensche feesten in het christelijk *Europa* brandt.

Op gelijke wijze zal het wel met het vieren van *Allerheiligen*, in het noordelijk gedeelte van ons werelddeel het geval zijn geweest. Dat deze, of een andere dag omtrent dien zelfden tijd, oorspronkelijk een heidensche feestdag is geweest, hiervoor zullen genoegzame bewijzen in het volgende aangevoerd worden. Daar *Romes* beroemdste tempel, het *Pantheon*, voortijds aan alle heidensche Goden toegewijd was, zoo werd dezelve door Paus Bonifacius *den vierde*, in 't jaar 610, na de geloofs-verandering, aan de Heiligen en Martelaren van het Christendom toegewijd, en deze werden toen van de Roomsche Kerk door een algemeen en gemeenschappelijk feest vereerd. Dit feest was reeds vroeger (in de 4e eeuw) in de Grieksche Kerk in-

gevoerd, doch werd op den eersten Zondag na *Pinksteren*, welke in 't westen aan de *H. Drievuldigheid* was toegewijd en bij ons nog *H. Drievuldigheids-Zondag* genoemd wordt, gevierd. De westelijke Kerk vierde dit algemeene Heiligen-feest op den dag der inwijding van het *Pantheon*, en bepaalde den 12 Mei tot deszelfs viering. In het jaar 731 werd dit door Gregorius *den derde* op den *eerste November* verzet; doch zulks werd geenszins algemeen, alhoewel Alcuinus in *Engeland*, in 't jaar 799, deze feestviering en de voorbereiding daartoe door drie dagen vastens, misse te hooren, aalmoezen te geven enz. beval. Keizer Lodewijk *de Vrome* wordt gezegd eerst in de 9e eeuw, tot gemak van het landvolk, hetwelk dan gelegener tijd en overvloed van alles had, wat tot dit feestmaal en de vermaken noodig was, deze feestviering te hebben bevolen. Dit feest zal dus door Paus Gregorius *de vierde*, die in 827 regeerde, als een hooge vereerings-dag niet alleen voor alle Heiligen, maar ook voor de *H. Drievuldigheid* en alle Engelen bekrachtigd zijn geworden.

In het vorige jaar (826) had de eerste Christen-koning, Klakk-Harald (of Harald Klakk), den doop in *Duitschland* ontvangen, en de Paus zoowel als de Keizer deden zich alle mogelijke moeite om de Noordsche volken en de in *Duitschland* wonende Wenden te bekeeren en te gelijk ten onder te brengen. Het is dus

hoogst waarschijnlijk, dat dit Heiligen- en Engelen-feest, aan hetwelk een even hoog aanzien als aan den *Kersdag* gegeven werd, op eene gelijke wijze als de dag van den H. Michaël ingesteld is, en wel voor een heidensch feest, dat in het Noorden, ter eere en tot aandenken der Alfen en deels ook ter eere der afgestorvene helden, op of tegen het begin van den winter gevierd werd. Ik heb hier de gelegenheid niet, hetgeen anders zeer wel te bewijzen was, om de stelling te ontvouwen, dat de vereering der Engelen in de plaats van de vereering der Alfen (*) is gekomen. De Gebroeders Grimm hebben niet onduidelijk toegestemd, dat de wijze, waarop de nieuwere Christen-kunstenaars de Engelen voorstellen, genomen is uit de schildering der goede Alfen van onze voorvaders. Vanhier dan, dat in *Noorwegen*, gelijk voorheen in *Denemarken*, *Engeland*, *Schotland*, *Lijfland* en andere plaatsen, door sommigen van het bijgeloovig gemeen aan de Alfen,

---

(*) Alfen worden dikwijls *Vætter* genoemd. Deze *Vætterlichten*, welke men zegt eenen blaauwen glans te hebben, zijn bij het bijgeloovig Noordsch gemeen bekend, en het meent, dat deze lichten verholen schatten openen. Men zegt, dat zij het helderst om *Kerstijd* branden, voorheen meer dan waarschijnlijk ook op *Allerheiligen-avond*, als de eerste winternacht en een der hoofdfeesten der *Vætter*. Bij de verlichting van den *eersten November* 1828 brandden de zoogenoemde, heerlijk schijnende, *blaalijs* (blaauw licht), op vele plaatsen in *Kopenhagen*. — Kan ons weerlicht hiervan ook den naam gekregen hebben? *De Vert.*

als geesten of huisgoden, den offerdrank voorgezet wordt. In *Zweden* geeft men het den naam van Engelenbier (*Anglöl*), zoodat eene heidensche gewoonte aldaar waarschijnlijk in eene christelijke is overgegaan.

De Sagen spreken van groote gastmalen, welke de rijke Noordsche zeeroovers-hoofden ten tijde van den oogst, na hunne terugkomst van de kruistogten, die toen inzonderheid de Christenen betroffen, als de verklaarde erfvijanden der Heidenen, plegen te houden. Bij diezelfde gastmalen vereerde men zoowel den God der zon, Freijr, als in 't algemeen de hem ondergeschikte Alfen en Disen, tot dankzegging voor de gaven des oogstes, en riep hem smeekende aan, om eenen zachten en geschikten winter. De gewoonte was zoo diep ingeworteld, dat men haar bij de invoering van het Christendom niet konde afgeschaft krijgen. Integendeel bevolen de nieuwe wetten, dat zij door eene algemeene deelneming zouden gehandhaafd worden. De oude offergelagen zouden op dien, daartoe bijzonder geschikten tijd (*) aangehou-

(*) Aldus bezingt de dichter Mantuanus de oorzaak van de opkomst en het verval van dit groot *Allerheiligen-feest* in dit jaargetijde:

Apta celebrandis et idonea tempora festis
Haec prisci videre patres. - - -
Nam modo collectae fruges et in horrea missae
Otia parturiünt; jam transivere labores,
Cessavere operae; tempus geniale propinquat

den worden, als onderling gastmaal der boeren, waarbij het nieuw gebrouwde bier behoorde gewijd te worden, niet zoo als voorheen tot Freijr's of Frija's, maar tot eer van Christus en van Maria, met gebeden om vrede en een goed jaar. Daar nu deze feesten voorheen door de heidensche opperhoofden, die dikwijls te gelijk offerpriesters waren, bestierd werden, zoo moest nu den drank door een Christenpriester bij de nieuwe groote gelagen gewijd worden. In geval van overtreding moest men zware boeten aan den Bisschop betalen, die waarschijnlijker wijze een zoodanig regt zich had voorbehouden, op grond, dat soortgelijke boeten eertijds den heidensche goden of den bedienaren der tempels hadden toebehoord. Deze gelagen waren tweeledig, daar een door mannen gehouden werd, vermoedelijk vroeger ter eere der mannelijke Goden, en een van vrouwen, ter eere der Disen en Godinnen. De oude *Gulethings*wet bepaalde, dat deze niet later moesten gehouden worden dan de *Allerheiligen-dag*, welke toen reeds tot de groote feesten in het Noorden gerekend werd te behooren.

Uit de Sagen weten wij, dat het heidensch feest, hetwelk bij het begin des winters in *IJsland* gehouden werd, den Zonne-god Freijr geheiligd was, als diegeen, welke men meen-

---

Bruma venit, glacialis hijems apparet in altis Montibus.

de dat inzonderheid over den loop van den winter en het goede en slechte weder enz., besliste.

Dit stemt waarschijnlijk overeen met het *Fröblot* of *Freijr's Offer*, waarvan Saxo verhaalt, dat het jaarlijks in *Denemarken* en *Zweden* is gehouden geworden, toen men (gelijk ook de Schotten op den *eersten November* bij de intrede van den winter zouden gedaan hebben) zwart vee offerde. Uit die zelfde oorzaak is het waarschijnlijk, dat bij de Angel-Saksers November *Blotmonad* of offermaand genoemd werd, welke benaming zij nog bij de *Tschuvascher* in *Azië*, van het heidensche feest van Nieuwjaar of van het begin des winters, heeft, waar tegen de Denen en Zweden deze, als het begin van den winter, van overoude tijden af wintermaand genoemd hebben.

De dagen of liever de avonden, welke de groote feesten voorafgingen, zijn sedert onheugelijke tijden in de Noordsche landen gevierd geworden. Dit geschiedde reeds onder het Heidendom. Een zoodanige dag, inzonderheid die voor het *Kersfeest*, werd in de Sagen, gelijk alsnog in *IJsland*, *Atfángadagr* of aanvoerdag genoemd, wanneer men namelijk de levensmiddelen en drinkvaten, welke bij de feestelijke drinkgelagen gebruikt zouden worden, aanbragt en verzamelde, en reeds den zelfden avond begon, om zich hiervan te goed te doen, waarvan het gevolg was, dat men

een groot deel van den nacht, daar te gelijker tijde de feestvuren aangestoken werden, doorbragt met verschillende verlustigingen. Ten tijde van het Catholicismus werd deze gewoonte hier en elders voortgezet, en een zoodanige avond werd dan, met bijvoeging van de naam van dien heiligen, in oude Noordsche taal *vaka*, in 't Engelsch *wake*, in 't latijn *vigilia* en eertijds onder de Heidenen *pervigilium* genoemd (*). Zoo komt dan ook bij den *eersten November* de *eenendertigste October* in aanmerking, als voorlooper van den eigenlijken heiligen dag.

De nacht tusschen beide dagen is eigenlijk de eerste winternacht bij de Finnen, Schotten en andere volken, en bij ons wordt hij als zoodanig beschouwd, hoewel wij tegenwoordig niet veel van de bijgeloovige en duidelijk heidensche gevoelens en gewoonten meer kennen, welke het gemeen dier natien toen huldigde en in achtnam. Zoowel deze als anderer volken minder opvallende overblijfselen zullen wij nu hier vermelden.

In *Finland* heeft het feest van den *eersten November* een' heidenschen naam, naar een' der

---

(*) De kerkvergadering te *Autisiodorum* (*Auxerre*) gehouden, in het jaar 586, verbood het volk *pervigilia* te houden, ten gevolge van de feestdagen der Heiligen, waarschijnlijk om zijnen heidenschen oorsprong en zijne gewoonten. Nadat dit bovenstaande geschreven was, las ik eene kleine verhandeling van FERDINAND WACHTER, in zijn *Forum der Kritik*, 1829, bl. 83 en andere, welke de zelfde stelling tracht te bewijzen.

vorige Godheden, Köijri genaamd, waarschijnlijk de zelfde, die in onze Edda's en Sagen Kári (Kauri) genoemd wordt, de heer van de lucht en van den wind, die, zoo als gezegd wordt, van de Finlanders goddelijke vereering heeft genoten. In het noordelijk gedeelte van het land is het alsnog het grootste feest van het jaar (waarschijnlijk als het oudste Nieuwjaar), en werd het als het vrolijkste vrucht- en oogstfeest aangezien. Dan houdt men niet alleen allerhande bijgeloovige eeremonien, maar zingt daarenboven verscheidene overoude en lustige gezangen. Zoo spoedig het op den avond van den 31 October begint duister te worden, opent de waard, die zijne beste kleederen aangetrokken heeft, met ontblooten hoofde en gebruikelijke plegtigheid, bij het ontvangen van vreemden, de huisdeur. Dit geschiedt om de aankomende Alfen of geesten, die zich waarschijnlijk voor 't meeste onzigtbaar houden, en die aldus genoodigd worden om het goede, hetwelk het huis in staat is te geven, te genieten. De Badkamers zijn reeds te voren gereinigd en geschuurd. Dan begeeft het huisgezin zich van daar, latende het woonhuis ledig voor de menschen; de gedekte tafel wordt aan de Schutgoden van het feest overgelaten, die toch in den grond niets anders zijn als de sedert lang afgezette landsafgoden. In tusschentijd mag niemand in het eetvertrek komen. Zoodra men tot het baden gereed is, bereidt men het bad

ook voor de geesten of Alfen, met water en kwasten; daarna mag niemand in het badvertrek komen. Na eenig tijdsverloop leidt de waard, met zeer veel plegtigheid, de vermeende booze vreemden wederom uit, en begeleid hen met een drankoffer tot afscheid uit het huis. Dien zelfden avond wordt de spijze voor den Huisgod (*Raggina*) in den veestal gezet. Zeer vroeg in den morgen van den *eersten November* wordt er een lam geslagt, hetwelk gereinigd, gekookt en daarna in zijn geheel op de tafel gezet wordt, zonder dat er eenig been afgesneden is. Dit wordt als een offer voor den Afgod Köijri of Kikri aangezien. Daarna wordt het lam door het huisgezin genuttigd. Doch deze en andere bijgeloovigheden verdwijnen langzamerhand, daar de boeren, wanneer zij ondervinden dat de schutgeesten zich hunwaarts niet gunstig betoond, maar hun misgewas en veeziekte toegezonden hebben, dikwijls op den inval komen, om hunne oude offerboomen, in de nabijheid van hun huis, omver te houwen, en dus geheel op te houden met hunne vereering. Die, welke zich nog aan dit oude geloof houden, plegen daarentegen den vorigen avond onder andere geregten gezouten varkensvleesch te eeten, waarbij wij moeten opmerken, dat de beerzwijnen voortijds in ons Noorden Freijr en Freija geheiligd waren. Al de beenderen van 't overgeblevene moeten met de uiterste zorgvuldigheid verzameld en

onder het offerhout gebragt worden. Deze wijze van offeren stemt geheel overeen met het gebruik bij de heidensche Finlappen (*).

Tot de 18e eeuw, zoo niet langer, wachtten de bijgeloovigen onder het Zweedsch gemeen, de Alfen of *Vaetter* met offers van spijs en drank, ja zelfs met warme baden, bedden en kleedingstukken op. Op het bad, bed en de kleederen na, kan zulks ook van de Noormannen gezegd worden. Ten aanzien van het heidensche *IJsland* vermelden de Sagen de gewoonte, dat Freijr, de opperste God der landbewoners en van het landwezen, op een offermaal van eenen geheelen os genoodigd werd, zoodat de gedekte tafel alleen aan hem en zijne Alfen, of overig onderaardsch gevolg, overgelaten werd.

Hier voor merkten wij aan, dat de dag van de H. Walburg of de *eerste Mei* een van de grootste feesten in het Noorden was, ten gevolge van het intreden van het voorjaar of zomer-halfjaar. Op *Walburgs-avond* brandden zij de feestelijke vuren, welke voorheen zonder twijfel voor heidensche offers ingerigt waren, om daarmede, zoo als men later gemeend heeft, de zwarte Alfen en booze geesten, en

(*) Deze belangrijke narigten zijn genomen uit de omgewerkte Zweedsche uitgave van Ruh's *Finland* door Arfridson, 2de uitgave, *Stokholm*, 1827 (2 deelen), verder uit Georgi *Beschr. d. N. d. Russ. R.* (1775).

in 't algemeen alle booze geesten, schrik aan te jagen, waardoor het ontkiemend zaad, gelijk het nog tot heden bij onze Noordzeelandsche boeren geloofd wordt, voor brand en andere schade beschermd wordt. Dergelijke meeningen werden eertijds ook van het Duitsche gemeen gehuldigd. Later meende men, dat, wanneer de zon naar onze noordelijke streken scheen te naderen, deze wezens der duisternis naar duisterder oorden of naar den afgrond vloden, als vlugtende voor de zegevierende magt van het licht. Daarom moest men in zulke tijdstippen zich inzonderheid bewaren voor hunne slinksche en onzigtbare aanvallen. Vanhier dan zoo vele ligtgeloovige gewoonten bij deze en dergelijke gelegenheden. De vorige dag is het Deensch gemeen alsnog gewoon, den zomer in het dorp te rijden (*ride sommer i bye*), waarmede vele gewoonten in *Zweden*, *Duitschland* en *Groot-Brittanje* overeenkomen; vanhier ook de oude Engelsche uitdrukking: *to bring the summer home*. In *Zweden* en andere landen vertoonde men bij eene soort van maskerade den strijd tusschen den winter en den zomer met hunne aanhangers (de duistere en licht-Alfen), en vierde den zegen des zomers. In *Finland* worden, zoo als van overoude tijden, de feestelijke Meivuren gebrand, daar die dag voor het begin des zomers aangezien –, en nog als zoodanig door de heidensche stamverwanten van dat volk, in het noordoos-

telijk *Azië* opgevolgd wordt, Ook voor de Hoogschotten is deze dag een van de grootste volksfeesten, daar zij alsnog heidensche offers bij het beroemde *Bealtin* (BEL's, BAAL's of BALDUR's offervuur) aanrigten. De Ierlanders meenen, dat in den morgen van dien dag de Mythische Held O'DONUGHUE met eene luisterrijke schare van aan hem ondergeschikte licht-Alfen door het land eenen feestelijken heirtogt houdt, om zich in het gezigt der zee te vermaken en die te bewonderen. In de latere tijden noemden de Schotten den Pinkster-zondag (het hoogste christelijke zomerfeest) met den naam van *Bealtin*, welke te voren aan hun heidensch feest gegeven werd.

In *Engeland*, doch inzonderheid in *Schotland*, waar de oude gewoonten langer behouden zijn, is de *eerste November*, als het begin van het winter-halfjaar of van het najaar, een volkomen tegenstuk van den *eersten Mei*. De 31 *October*, of liever de avond van dien dag, als de *vigilie* voor *Allerheiligen*, wordt *Halloweven*, in *Schotland Halloween*, genoemd, en in het laatstgenoemde rijk inzonderheid gevreesd, als berucht wegens de booze Alfen of *Fairiers* en in het algemeen als de dag, waarop alle soorten van spoken en duivelsche geesten hunne togten doen en rondzweven. Men meent als nog in ernst, volgens het oude geloof van het Noorden, dat de duistere Alfen in den grond teruggaan, en dat daarom de hulp der He-

melgoden dubbel noodzakelijk voor de menschen was. Zoo als men weet kennen de Britten, gelijk de Angelsaksen voorheen, alsnog onze Alfen of Elfen (*Ellefolk*), der Zweden Alfer enz., onder den naam van *Elf*, in het meerv. *Elves*. OEHLENSLAGER's lier heeft in onze dagen de heidensche Alfer met waardigheid bezongen, en door de jongere HEIBERG werd de latere denkwijze van 't gemeene volk omtrent de Alfer-hoogte (*Elverhöje*) met goed gevolg (kort geleden) op het Deensche tooneel gebragt, naar aanleiding van een' dag, welke vroeger aan de vereering van den *Elle-Koning* geheiligd was. Wegens deze en de hem ondergeschikte booze geesten geeft voor het overige THIELE zeer belangrijke berigten in zijne Deensche Volks-sagen (*Danske Folkesagn*). Overblijfselen van dit heidensch geloof, ten aanzien van deze wezens, vinden wij nog door geheel het noordelijk *Europa* verspreid. Verschillende schrijvers hebben in den tegenwoordigen tijd getracht dit aan te toonen, en een groot werk is daarover in *Engeland* in 1828, in twee deelen, met platen voorzien, onder den titel van: *Fairy Mythology* (door KEYGHTLEY) uitgekomen, en terstond daarna door O. C. WOLFF in het Duitsch overgezet, onder den titel van: *Mythologie der Feën und Elfen*. In het eerste deel, dat ik nu juist voor mij heb, vindt men belangrijke tafereelen van de Alfenwereld op het eiland *Rugen*, waaruit men stellig kan opmaken, dat zij met

de Noordsche uit de Edda overeenkomen. De Schotten verdeelen deze wezens in verscheidene klassen. De eerste soort komt met de licht-Alfen onzer heidensche voorvaderen in pracht en aanzien overeen. De profeten schilderen zij klein en schoon. Hunne golvende gele haren zijn versierd met gouden diademen of haarkammen. Hunne kleeding is een ligt gewaad, groen van kleur en met bloemen doorwerkt. Aan de voeten hebben zij zilveren sandalen; zij dragen koker en boog, welke rijkelijk met goud voorzien zijn. Zij houden zich het liefst op bij zekere uitgezochte plaatsen, als groene hoogten en schoone wouden, zoo mede bij watervallen, meren en schaduwrijke dalen. Daar worden zij dikwijls door de verlichten gezien, alwaar alles van eenen bovenaardschen glans schittert. Doch deze Alfen hebben hun eigen rijk, hetwelk even schoon als het paradijs afgebeeld wordt. Eene kunstige zon verlicht de uitgezochtste bezittingen en de heerlijkste sloten, welker wanden en vloeren met de schoonste steensoorten gevloerd zijn, en welker daken van geslagen zilver zijn, even gelijk *Gimle*, de hoofdplaats van onze boven-hemelsche licht-Alfen, volgens VALA's voorzeggingen, gedekt is met goud.

Nog tegenwoordig heeft de Schotsche landman de oude denkbeelden, ten aanzien der goede Alfen, als de voortbrengers van de bloemen, van de vruchtbaarheid en van het licht,

In het bekende Schotsche heldendicht: *The young Tamlane*, uitgegeven door WALTER SCOTT (*), wordt gezegd, dat de Alfen of *Fairier* (even als onze natuurgeesten van die zelfde soort) hunne gedaanten en ligchamen veranderen kunnen; dat zij in de aarde en in de lucht, in notedoppen zoowel als in prachtige zalen, wonen; dat zij in rozeknoppen slapen, in de stroomen zich omrollen, in de lucht fladderen en langs de zonnestralen afglijden. De hier voor beschrevene Geniussen komen overeen met de beschrijving van de licht-Alfen der Iersche Meidag-togten, welke Oud-noordsche voorstelling de zoogenoemde Deensche *Sommer drenge* (zomerjongens), met banden, bloemen en witte kleederen voorzien, getracht hebben na te volgen (†). Zoo verschijnt ook nog de Oud-Noordsche en IJslandsche schutsgeest *Fylgie* in de dalen der van de Gothen afstammende Mährische bergbewoners; en voorheen, tot 1700 en langer, stelden ook de Deensche boeren de Alfen gedurende de Kersspelen voor, onder den naam van *Julevætler*.

De derde soort der Schotsche *Fairier* komt overeen met onze zwarte Alfen of booze geesten, die men meende, dat in het duistere na-

(*) Zie inzonderheid zijne hierbij behoorende breedvoerige en leerrijke Inleiding: *On the Fairies of popular Superstition. Munstrelsij of the Scottish border.* 5 edit., II, 109 en anderen.

(†) In de kleine steden van Friesland, zoo als Bolsward en Harlingen, heeft men den Zaturdag voor *Pinksteren* eene diergelijke voorstelling. *De Vert.*

jaar op de aarde terugkomen, en dat zij bij hunne verhuizing inzonderheid voor de menschen te vreezen zijn. De bijgeloovige Schotten hebben hieromtrent vele vertellingen. Zoo zeggen zij b. v., dat de roode bessen van den hagedoorn voor de menschen door de booze geesten niet eetbaar worden gemaakt, door de aanraking daarvan met hunne wapenen of kleederen. Ten aanzien van de zelfde struik heeft het Duitsche gemeen veel bijgeloovigheid, als bijzonder heilig zijnde en tegen den donder beschuttende. De bijgeloovigen onder de Schotten geloofden dan hunne *hallowmassrade* of *Allerheiligen-avondrit* te zien, daar dit inzonderheid pleeg te geschieden te paard en in eenen zonderlingen optogt. Men meent, dat de koningin van *Elf* of *Alfeland* (*) den togt aanvoert. Deze komt overeen met de nachtelijke rijdpartijen in het heidensche *IJsland* der zwart gekleede *Diser*, op zwarte paarden, welke men in de winternachts-gelagen vreesde, als doodelijk voor diegenen, welke zich in 't opene veld begaven; alhoewel andere in 't wit gekleede *Diser* (of schoone en goede *Feën*) op witte paarden reden, om den overlast der anderen

(*) Ten aanzien van deze koningin van *Elfland*, hare schoonheid, verder hare, des Alfen konings en des Hofs pracht, der landsheerlijkheid enz., zie men het overoud Heldendicht: *The Qveen of Elfland*, en ROBERT JAMIESON in de Inleiding voor zijne *Popular Ballads and Songs*. II, 2-26.

af te weren. (*) In *Schotland* gelooft men, dat zij, die op *Allerheiligen-avond* onvoorzigtiglijk naar buiten gaan om ontmoet en opgenomen te worden door der Alfen optogt, welke somtijds uit jagers te paard bestaat, wier klinkende gebitten en zilveren bellen men in de lucht te gelijk met ander ongewoon gehuil, geraas en geschrei hoort, van de *Fairier* medegenomen en naar het Alfenland gevoerd worden, alwaar, volgens hunne meening, sommigen van zoodanige menschen menige jaren, zonder terug te kunnen komen, hebben doorgebragt. (†) Ten

---

(*) KEIGHTLEIJ deelt, L. C. II. 196, eene belangrijke beschrijving mede van eene *Fairij rade* bij het begin des zomers, welke eerder een optogt van licht-Alfen (zomerjongens enz.) dan van zwarte Alfen gelijkt te zijn, en waarmede het jaargetijde ook overeenstemt. Men zag dezen togt te *Nithsdale* in *Schotland*, onder het landvolk, hetwelk zekere magische takken voor zijne deuren gehangen had. Muzijk en toomgekletter begeleiden de cavalcade door de lucht, door een bovennatuurlijk licht, sterker dan de maneschijn, verlicht. De ruiters, uitgezonderd de aanvoerder, waren klein en in het groen gekleed. De laatste gebruikte eene zweep, welke van sterren glinsterde. Zij hadden witte paarden met fladderende manen en staarten. Hun gezang geleek naar dat van eenen Psalm, welken men lang in de verte konde hooren.

(†) Eene komieke beschrijving van dezen togt vindt men in een oud gedicht van MONTGOMERIJ, hetwelk dit bijzondere heeft, dat het de Oud-noordsche *Alliteratie* met het nieuwere rijm vereenigt:

In the hinder end of harvest, at Allhalloween
When our good neighbours dois ride, if I read right

tijde der vervolging van de heksen beschuldigde men zekere, van hekserij verdachte vrouwen, dat zij zich vrijwillig onder het beheer van der Alfen koningin begeven hadden, en hunne nachtelijke togten en dans-gelagen bijwoonden, welke wederom als zoodanig in het geloof der noordelijke bewoners overeenkomen met de bekende bloksberg-rit op *St. Walburgs-avond* of den *eersten Mei*. De Denen en Zweden meenen nog tot op heden, dat deze schadelijke togt tegengegaan en verhinderd konde worden door de te brandene Meivuren; en de zelfde gewoonte hebben zij waarschijnlijk op *Allerheiligen-avond* in achtgenomen, hoewel wij nu geene genoegzame bewijzen hieromtrent bezitten. Wij weten, daarentegen, dat deze vuren nog algemeen door het landvolk in *Schotland* gebrand worden, waar zij *halloweenbleeze* of heiligen-avond-vúur genoemd worden. De overlevering wil, dat de Druïden voortijds ieder inwoner van het kerspel op dien dag hadden opgelegd, al het vuur in het huis uit te dooven, en alleen aan 't Noodvuur (*) het hunne

Some buckled on a beenwand and some on a been.
Ay trott and in troops from the twilight,
Some sadled on a sheape, all graithed in green.
Some hobland on a hempstalk hovand to the sight.
The King of Phairie and his court with the Elfqveen.
With manij elfish incubus was ridand that night.

(*) Dat de Noodvuren van eenen heidenschen oorsprong zijn, zullen wij in het vervolg bewijzen.

te ontsteken, welk vuur inzonderheid als het heilig Offervuur gebruikt en het vuur des vredes en der rust genoemd werd (*) (of *Samhin* van de Ieren, *Shannach* van de Hoog-Schotten). Al het vuur en al het licht in dit distrikt ontstond dus, voor het geheele winter-halfjaar, van dit vuur. Op den *eersten Mei* werd het zelfde gebruik in achtgenomen bij het *Bealtein* of Mei-offervuur (ook wel het vuur des levens en der gelukzaligheid genoemd), hetwelk voor den geheelen zomer geldde. Men begrijpt ligt, dat hiervoor aan de priesters (†)

(*) Hierbij kan opgemerkt worden, dat de op dien tijd in het Noorden vereerde Alfen, door de Schotten het volk des vredes of het vreedzame volk en door de Duitschers *das stille Volk* genoemd werden.

(†) In vele landen van het heidensche *Europa*, inzonderheid in ons Noorden, waren de koningen, vorsten en opperhoofden te gelijk de opperpriesters van het volk of van den stam. Dit schijnt in *Ierland* ook plaats gegrepen te hebben. Met het hier vermelde koninklijk vuur kan men vergelijken het door Olaus Magnus (XV, 27) gegevene berigt, betrekkelijk een groot offervuur, hetwelk men des winters in *Zweden* pleeg aan te steken, vlak voor het koninklijk of vorstelijk slot en dat koninklijk vuur (*Ignis regius*) genoemd werd. Het Hofgezin pleeg, onder een vrolijk drinkgelag, hand aan hand daar om heen te dansen Een hunner valt dikwijls in het vuur, en wordt dan, als overtuigd en bewezen, dat hij het koninklijk vuur ontheiligd heeft, veroordeeld om boete te geven, welke in het drinkgelag verteerd wordt. Hier schijnt de overoude feestelijke gewoonte haar oorspronkelijk gebruik en beteekenis verloren te hebben, en alleen in spel en verlustiging overgebleven te zijn. De zelfde schrijver spreekt (III, 2) van groote offervuren van beesten

eene zekere belasting of te gemoetkoming in de kosten moest betaald worden. Men verhaalt, dat het geen huisvader toegestaan was, het vuur te gebruiken, voor en aleer hij de zoogenoemde *Baaltienden* (offervuur-tienden) voldaan had. En dit heeft veel overeenkomst met de *interdictio ab igne* (de ontzegging (verbod) van het gebruik van het vuur). Het Iersche gemeen ontsteekt gedeeltelijk nog jaarlijks hun huisvuur aan deze feestelijke vuren (*bonfire*). Sommige schrijvers berigten, dat in *Ierland* het voorjaars-offervuur aan de Godheid der zon geheiligd was, en dat van het najaar aan die der maan; even gelijk de heidensche Finlappen des zomers de zon, maar des winters de maan vereeren. De Persische Magen gelastten voorheen alle inwoners van het rijk, den laatsten April al hun huisvuur uit te dooven, en hetzelve daarna aan de heilige vlam van den vuurtempel te ontsteken. Op dien zelfden tijd, zoo als gezegd is, greep die zelfde Schotsche gewoonte plaats, en men zegt, dat in *Duitschland*, ten tijde van het Heidendom, deze gewoonte ook daar in gebruik was, waarvan het gewijde Paaschvuur der Katholijken als een gewijzigd overblijfsel kan beschouwd worden,

---

en walvisch-beenderen, welke de inwoners der noordelijke poolstreken bij de komst des winters ter eere der Goden, plegen aan te steken. Dit is waarschijnlijk een overblijfsel van het November-vuur der Finnisch-Celtische volkeren.

waardoor men dan eene heidensche bijgeloovigheid onder eene christelijke benaming heeft aangehouden. (*)

In *Engeland* kreeg met den tijd het oude November-vuur voor de symbolisch-godsdienstige, eene godsdienstig-geschiedkundige beteekenis; dewijl men aldaar sedert de beruchte kruid-zamenzwering der Katholijken tegen den Koning en het Parlement, tot herinnering daaraan, de beeldtenissen des Pausen en van Guij Fawkes den 5 November verbrandde. Hierbij is de 17 November nog gevoegd, als wanneer op gelijke wijze, ter eere van de verjaringsdag der troonsbestijging van Koningin Elizabeth, het beeld des Duivels verbrand, en later als toegift de Pretendent, in beeldtenis, hierbij gevoegd werd. In de jongste tijden genoten de portretten van gehate ministers, staatkundige redenaars en anderen de zelfde eer.

(*) In het leven van den H. Patricius wordt verhaald, dat de heidensche Ierlanders het eerst in de vijfde eeuw op Paaschtijden een groot feest gevierd hebben, hetwelk zij *Rach* noemden, wanneer al het vuur moest uitgedoofd zijn, tot zoolang men het op nieuw had zien branden in de koninklijke residentie *Teomaria* of *Temora*, de hoofdstad van geheel *Ierland*, waarvan het moest aangestoken worden. De H. Patricius voorzag zich tegen deze verordening, door op dien zelfden Paasch-avond het Paaschlicht aan te steken van het heilige gewijde christelijke vuur, en berokkende zich hierdoor den haat van koning Leogar. (*Vita St. Patricii*, Cap. XI. *apud* Thom. Metsingham. p. 20. Conf. Cap. XXXII. p. 16, alwaar deze Heidenen steenvereerders (*lapidum cultores*) genoemd worden.)

Ook in latere tijden plegen vele Schotten het Allerheiligen-vuur op de zelfde wijze te ontsteken, waarop men aldaar en op meer andere plaatsen alsnog gewoon is, de bijgeloovige Noodvuren tegen de ziekten van het vee (*Neidfire*, *Nothfeuer*, *Nödild*) te ontsteken. (*) Dit zelfde geschiedde voorheen (en misschien nog) in *Duitschland* en *Finland* door het aansteken van Feestvuren. Hieruit kan men met genoegzame zekerheid besluiten, dat deze van heidenschen oorsprong zijn; en het wordt bovendien hierdoor geschiedkundig bewezen, dat dit Noodvuur, gelijk wij op zijne plaats zullen bewijzen, in het noordelijk *Duitschland* en in de *Nederlanden*, bij de invoering van het Christendom aldaar, als eene heidensche en ongoddelijke ceremonie verboden werd.

Te *Pertshire* in *Schotland* heeft men de gewoonte, dat ieder dorp of vlek op *Allerheiligen-avond* zijn eigen vreugdevuur brandt. Nadat dit uitgebrand is, verzamelt men de asch met groote omzigtigheid, en maakt daarvan eene cirkelvormige figuur. Daar om worden zoo vele steenen gezet, als er personen in de familiën zijn, die dit gemeenschappelijk vuur bekostigd hebben. Den volgenden morgen beschouwt men de plaats, en wordt er dan een steen gevon-

---

(*) Over het Noodvuur en de gebruiken in verschillende landen bij het aansteken van hetzelve, handelt een afzonderlijke bijlage: *Om Nordboernes ældgamle Ilddyrkelse og dens Levninger overhoved.*

den, welke buiten den kring of van de plaats gebragt is, zoo gelooft men, dat de persoon, dien de steen voorstelt, *fey* is (IJsl. *feigr*, *feig*, Noordsch *feig*, Zweedsch *feg*, Friesch *faai*, Hollandsch *veeg*, Beijersch *faeig*). Dat wil zeggen, dat hij binnen het jaar zal sterven.

Op eene andere wijze gebruikt men de asch van dit vuur van dezen avond, tot waarzeggerijen in liefdes-handelingen. Men laat daar slakken in omkruipen, en verbeeldt zich, uit de figuren, welke daardoor ontstaan, de trekken der voorletters te vinden van den naam der toekomstige geliefde of echtgenoot.

Ontelbaar zijn overigens de bijgeloovige gewoonten en waarzeggerijen, welke het Schotsche gemeen op *Allerheiligen-avond* pleegt. Het meent, dat de onzigtbare wereld eene bijzondere magt bezit, om aan hare ijverige vereerders eene naauw-verwante omgang met de geesten, en de kunst van waarzeggerij van het toekomende toe te staan. Vele Britsche schrijvers hebben tegen deze gewoonten geijverd, welke zij met grond afgodisch noemen. Ook op de Orkadische eilanden, welker bewoners, zoo als bekend is, van Noordschen oorsprong zijn, heerschen dezelve. (*) Het zelfde kan

(*) Dus plegen zij b. v. het vee met eene zekere soort van bereid water te besprengen, om ziekten te voorkomen; en hunne visschers booten met teer, om daarmede bij de visscherij geluk te hebben, inzonderheid wanneer zij met een kruis of den hamer van THOR geteekend waren.

voor een groot gedeelte van de Zuid-eilanden of Hebriden gezegd worden, welke, onder anderen, nog tot op onzen tijd toe het *Allerheiligen-feest* op de volgende, volkomen heidensche wijze vieren. De bewoners van het eiland *Lewis* houden dan eene groote vergadering in de nabijheid der kerk van den Heiligen MULWAIJ (*). Een ieder brengt voedsel en eene zekere hoeveelheid mout, om daar bier van te brouwen, met zich. Een hunner moet met eene kan bier in de hand tot aan den middel in zee gaan, en het volgende zeggen: »O Zee! ik geef u deze kan met bier, hopende, dat gij zoo goed wilt zijn en geven ons overvloed van zwijnen, om onzen grond voor het volgende jaar te verrijken." Dan smijt hij eerst het bier en daarna de kan in zee (†). Dit geschiedt des nachts.

(*) Dit belangrijk berigt vindt men in MARTIN's *Western Islands*. p. 28-29. Conf Dr. J. JAMIESON *Scottish Dictionary*, supplements. vol. 2. op het woord *shony* (*).

(†) Eene dergelijke gewoonte heerscht bij de heidensche *Burœten* in *Azië*, die evenwel niet aan de zee wonen, daar de Schamanen door dit gemeenschappelijk offer hunne *libatien* (plengoffers) verrigten, door uit eene schaal melk in de lucht te werpen, en daarna de schaal zuidwaarts, als de lievelingsplaats der Hemelgoden, heen te werpen.

(*) Bij nadere overweging vind ik dit waarschijnlijk, dat FREIJR, die men voorheen bij het eerste winterfeest of bij het begin van den winter vereerde, door de Zuid-eilanders *Shony* (of *Sjopiltin*, Zeegod,) genoemd werd, daar hij een zoon van den Zeegod *Njord* was, en ook aangezien werd als de gever van de vruchtbaarheid.

Wanneer hij nu aan het land komt, gaan zij allen ter kerke, alwaar een licht op het altaar brandt. Nadat de geheele vergadering voor eenige oogenblikken een diep stilzwijgen heeft in achtgenomen, geeft iemand een zeker teeken, waarna het licht terstond wordt uitgedaan, en allen zich naar het veld begeven. Aldaar wordt dan groote vrolijkheid bedreven, waarbij het tot het feest gebruikte bier gedronken en het overige van den nacht met dans en zang wordt doorgebragt. Den volgenden dag gaan allen verheugd naar huis, verwachtende met vol vertrouwen eenen rijken oogst voor het volgende jaar. De, voorheen zonder twijfel heidensche Afgod, die als zoodanig nog vereerd wordt (of ten minsten voor korten tijd nog vereerd werd), wordt door de inwoners *Shony* genoemd. Dr. JAMIESON ziet hem voor een' Oud-noordschen Zeegod aan, en leidt het woord van het IJsl. *Sjón*, een gezigt, openbaring, af. Eerder heeft het zijnen oorsprong (even als der Shetlanderen *Triton*, *Shoupilt* of *Schopiltin*, *Sjopiltin*) van het woord *Sjór* (*Sjó*), de zee, om een' Zeegod of Zeegeest te beteekenen. Waarschijnlijk was dit de benaming voor den Zeegod *Njord* of *Njörd* der heidensche Scandinaviërs, die men meende, dat over den dampkring het gebied voerde, en gevolgelijk eenen grooten invloed had op de vruchtbaarheid der aarde. Het gebed, waarmede hij aangeroepen wordt, leidt ons tot het vermoeden, dat in de jaar-

rekening op de Hebriden, zij hun Nieuwjaar (en te gelijk den winter) op *Allerheiligen-dag* of den *eersten November* beginnen, waardoor dit merkwaardig heidensch offer der Christenen, duidelijk kan verklaard worden.

Dat zoodanige heidensche feestelijkheden in de middeleeuwen door de Christen-Denen bij de kerken gevierd en gehouden werden, zien wij uit eene synodale verordening door den Aartsbisschop Johannes van Lund (vermoedelijk in de dertiende eeuw), waarbij hij op straffe des bans alle dansen en hatelijke gezangen, het nederrukken der beelden van het altaar en andere bijgeloovige handelingen verbiedt, welke op zekere avonden en nachten van het jaar bij sommige kerken, kapellen en kerkhoven, volgens heidensch gebruik, plegen gevierd te worden.

Verschillende voorzeggingswijzen, welke de Hooglanders op *Halloween* (den *Allerheiligen-avond*) gebruiken, zijn bij ons bekend: b. v. het zoogenoemde *Riddle*, of voorzeggen uit een zeef. Ik wil het geduld der lezers door deze hier allen op te tellen niet op de proef stellen (*); alleen zal ik hier die aanhalen, welke duidelijk genoeg haren heidenschen oorsprong verraadt. Deze wordt *sooty scone* genoemd, hetgeen met het Islandsch *sótug scón*

(*) *Samling of gamle Danske. Kirkelove ved Thorkelin*, *Kopp.* 1781. p. 120.

in de zelfde beteekenis overeenkomt. Hiertoe behoort een koek, welke op *Allerheiligen-avond* gegeten of uitgedeeld wordt; somtijds ook op *Vasten-avond*, als het eerste voorjaars-feest. Deze wordt van weiten-meel, eijeren en suiker toebereid, maar bevat een gering gedeelte, waarin eenig zoet komt, welks magische deugden in het Heidendom en ook in de oudere Edda zeer geacht waren, alsmede eene gewone verlovingsring. De vrouw, die de koek bakt, moet onder het bereiden den geheelen tijd stilzwijgen, want anders verliest de tooverij hare kracht.

Bij het uitdeelen snijdt men den koek in kleine stukken, waarvan door ieder ongehuwd persoon van het gezelschap met een' doek voor de oogen gebonden een stuk getrokken wordt. Men meent dat die, welke den ring en het gesuikerde stukje krijgt, het eerst trouwen zal. Wil deze persoon zijne toekomende verwanten leeren kennen, zoo moet hij, vóór hij zich ter ruste begeeft, het getrokkene stuk van den koek in de kous, welke hij aan den linkervoet heeft, onder het hoofdkussen leggen, en alsdan zullen de toekomende verwanten des echtgenoots zich in haren droom vertoonen.

De overigen van het gezelschap kunnen mede op de zelfde wijze hunne getrokkene stukjes gebruiken. Hierbij worden wij aan het bijgeloof herinnerd, waarvan ons de Sagen vertellen, dat onder de heidensche Denen, en voor-

namelijk in *Zuid-Jutland* geheerscht heeft, namelijk, dat de droomen der drie eerste winternachten de merkwaardigste waren door hunne voorspellingen van de toekomst.

Dat het bijgeloof ten aanzien van het magische wezen van *Allerheiligen-avond* alsnog in *Schotland* in vollen bloei is, ja zelfs in deszelfs hoofdstad, ziet men duidelijk uit een berigt in het nieuwsblad *de Times* geplaatst, dat het te *Leith*, hetwelk nu met *Edimburg* vereenigd is, op dien avond van het jaar 1828 in een huis zeer sterk gespookt heeft. De politie was evenwel spoedig van alles genoegzaam onderrigt, en verklaarde dit op eene zeer natuurlijke wijze.

In de zuidelijker landen, waar reeds zeer vroeg en in de middeleeuwen eene menigte vruchten waren, werd de viering dezer feesten hiermede in verband gebragt. In het noordelijke *Engeland* gebruikt men op *Allerheiligen-avond* een groot gedeelte appelen en noten, met zekere daarbij behoorende spelen en waarzeggerijen. Zoo gaan b. v. de jongens te water, om de daarin geworpene appelen te krijgen; anderen wederom, om alleen met den mond de appelen te vatten, welke aan eene soort van dwarsbalk, wiens einden met brandende lichten voorzien zijn, gehangen worden; weder anderen smijten de doppen van de gebruikte noten in het vuur, en voorzeggen de toekomst naarmate dat zij branden. Ja ook de

kappers koolen, welke in het blinde getrokken worden, moeten den waarzegger doen handelen en de geheimen der schepping ontdekken.

In *Ierland* nuttigt men op beide deze feestdagen een van vruchten toebereid maal, hetwelk *Lambswool* of Lamswol genoemd wordt, waarbij bijzondere plegtigheden in achtgenomen worden.

In *Frankrijk* heeft men vroeger de misse, welke op *Allerheiligen-dag* gelezen werd, de appel- of vruchten-mis genoemd, waarbij men zonder twijfel getracht zal hebben den Engel, die den goeden smaak en den groei der vruchten bevorderde, te behagen. Hierbij komen ons voor de gedachten de God der vruchten, FREIJR, de Alfen of landgeesten, die den groei der aarde bevorderden, en die op den zelfden tijd van 't jaar van onze heidensche voorvaderen vereerd werden, waarvan men overblijfselen vindt in het bijgeloof der Deensche boeren betrekkelijk de geesten, ter wiens eere de vruchten met stroo enz. omwonden werden, en wel nog in de 18e eeuw. In *Frankrijk* (*) stond dit chris-

(*) Volgens het belangrijk reisberigt van SCHALDEMOSE, II, 35 pleeg voorheen, en tot de Fransche omwenteling toe, jaarlijks een misdadiger op *Allerheiligen-dag* op een slot in de nabijheid van *Rouen* (in *Normandiën*) gratie te erlangen, omdat de Heilige ROMANUS, de Schutsheilige van de stad, eene ongemeen groote slang, welke vele schade en schrik veroorzaakte, aldaar gedood had. Hier is zonder twijfel eene heidensche Mythe, met eene christelijke Legende vermengd, gebruikt ge-

telijke feest tot op onze dagen in zoo groot aanzien, dat Paus PIUS *de zevende* in het jaar 1802, bij het Concordaat met NAPOLÉON, dezelve als een voor *Frankrijk* algemeen feest gebood te vieren, zelfs, zoo als de jongere CLAUSEN opmerkt, met opoffering van het *Pinksterfeest* (*).

Den 31 October was het de gewoonte der jongens op sommige plaatsen van *Duitschland*, met zekere daarbij behoorende gebruiken door de straten te loopen, en de aankomst des winters voor den volgenden dag aan te kondigen. Op dien zelfden avond of nacht ging men voorheen, en doet men zulks gedeeltelijk nog in *IJsland*, wanneer de sterren helder sche-

---

worden tot regtvaardiging van eene onde feestelijke gewoonte, hetzij deze het eerst van de Galliërs, Franken of Noormannen werd uitgeoefend.

(*) De daaropvolgende *Allerzielen-dag*, den *tweeden* November, is aldaar reeds als katholijke feestdag afgeschaft; maar deszelfs feest en naam is nu in zeker opzigt te *Parijs*, en misschien ook op andere plaatsen in *Frankrijk*, als een gebruik overgebragt bij *Allerheiligen-dag*, in zooverre namelijk als men toen de gewoonte had, de graven van zijne familie en vrienden op het kerkhof *Père la Chaise* te bezoeken, om die alsdan met groen en bloemen te versieren, waarom die dag nu aldaar weleens *la fête des morts* genoemd wordt. Alsnu wordt de *eerste November* in *Rome* en op meer andere plaatsen der Katholijken met groote vrolijkheid gevierd; doch daarentegen de *tweede November* als een wezenlijk doodenfeest met eene godsdienstige treurigheid doorgebragt.

nen, in de vrije lucht, om den toestand van den Melkweg in oogenschouw te nemen, ten einde daaruit het weersgestel en zijne gevolgen voor den naderenden winter, ja dat van het geheele jaar te voorzeggen. De verschillende constellatien der hemelstreken teekenen dan in hunne verbeelding de toekomende gesteldheid aan, van de daarmede overeenkomende jaargetijden of maanden. Wij willen ons hier niet ophouden met de daaromtrent bestaande regelen te beschrijven, maar merken hier alleen aan, dat de Mythen en godsdienstige denkbeelden van bijna alle volkeren den Melkweg verschillende namen en denkbeeldige voorstellingen hebben gegeven: b. v. de weg der Goden, der Genien, Helden, Zielen, ja ook der Apostelen weg. Zoo ook als hemelsche vloeden, als de moeder des hemels (*Urania*, *Urda*) of als hare melkstroom, welke der wereld voedsel geeft. De heidensche oorsprong van zulke verdichtselen en de daaruit ontstane sterrekundige waarzeggerij, zal hier wel niet behoeven bewezen te worden. Voorheen plegen de Duitsche en Deensche boeren op den *eersten November* in een bosch te gaan, om eene plank uit een' beukenboom te hakken, uit wier droogen of vochtigen toestand men dan eenen kouden of zachten winter voorspelde (*). Deze wijze stemt overeen met de

(*) De oude Deensche *Boeren Practica* drukt dit in hare Knittelverzen (uitgave van 1772, 8, 17) aldus uit:

soort van waarzeggerij, welke de heidensche Scandinaviërs gebruikten, en die zij *at fella blólspán*, (eene offerplank hakken,) noemden. Op dezen dag voorzegde men insgelijks den toestand van het toekomende weder. Scheen de zon dan met helderen glans over de toppen der boomen en bosschen, dan geloofde men dat dit eenen overvloed van eikels enz. beteekende, waarbij men wederom kan denken aan den voorheen gevierden Zonne god Freija en zijn *Gyldenbörste*. In *Duitschland* nam men hierbij nog andere bijgeloovige gebruiken waar, waardoor men geloofde, dat de groei der jonge vruchtboomen bevorderd werd.

Op onze oude *Primstave* of boom-kalenders met runeletters zijn de afbeeldingen voor dit feest verschillende. Van den oudsten oorsprong schijnt die te zijn, welke een schip zonder zeil en eene omgekeerde boot voorstelt, waardoor men zonder twijfel het ophouden der scheepvaart of groote vaart, bij het begin van den nu invallenden winter, heeft willen te kennen

---

Vilt du vide hvordan Vinteren være maa
Saa skalt du Allehelgensdag i Skoven gaae,
Og der skalt du en Bög oplede
Hvorpaa du der skal faae at vide:
Deraf skal du en Spaan dig skjære
Er den tör, da skal Vinteren varm være,
Men er den samme Spaan fugtig,
Da kommer en kold Vinter visselig.

geven. Hier wordt men wederom aan den Zee-god der Zuid-eilanders herinnerd. Tot de jongere kalender-hieroglyphen behooren die, welke eene kerk voorstellen, daar de kerken bijna allen waren toegewijd aan een' of meerdere heiligen, en inzonderheid op het feest van *Allerheiligen* moesten bezocht worden. Ook een kruis, of eene opgerigte tafel met negen kruisen enz.

Tot bewijs der vermenging van heidensche en christelijke gewoonten en voorstellingen op dezen grooten feestdag, voegen wij hierbij eene vertaling van de oude hiertoe betrekkelijke Angel-saksische verzen van het zoogenoemde, door HICKES uitgegevene, *Menologium Saxonicum :*

» Wanneer er vier nachten na dien dag zijn verloopen, brengt de, voor het volk zoo nuttige offermaand November aan de woningen, door de mildheid des Heeren, een' grooter' overvloed tot voedsel der helden dan eenige andere heerlijke maand. En daarom vieren wij op een' zoodanigen dag, naar ingevoerd gebruik, een drinkgelag ter eere van alle Heiligen, welke op deze wereld den wil des Heeren uitvoerden."

Hieruit ziet men, dat het feest der offermaand van de oude Noordsche Heidenen op gelijken tijd inviel als het latere *Allerheiligen-feest.* Ik zal hier nog bijvoegen een in verschillende opzigten merkwaardig en tot dien dag behoorend

latijnsch Collect, dat mij toevalliger wijze in handen is gekomen, en zich bevond op een versleten perkamenten omslag van een later handschrift in het geheim koninklijk Archief, hetwelk zonder twijfel vroeger tot een katholijk *Breviarium* behoord heeft, en ik neem de vrijheid te geven, hetgene mij daarvan leesbaar was. » *Legimus in ecclesiasticis historiis, quod sanctus* BONIFACIUS, *qui quartus a beato* GREGORIO Romanae *urbis Episcopatum tenebat, suis precibus a Foca Cæsare impetravit donari ecclesie* JESU CHRISTI *templum idolorum* Rome, *quod ab antiquis Pantheon antea vocabatur, quia hoc .... simulacrum omnium Deorum. Eliminata demonum consuetudine fecit ecclesiam sanct .... Dei .... atque martyrum J. C. ut plebs universa in capite calendarum Novembris, sicut in die natalis Domini, ad ecclesiam in honore(m) omnium sanctorum conveniret.*"

Wij hebben alzoo de nog in onze dagen in de meeste christelijke landen van *Europa* in achtgenomen wordende heidensche feestvieringen beschouwd. Een volkomen bewijs voor zoodanigen heidenschen oorsprong vinden wij in eene beschrijving daarover onder een Europesch volk, hetwelk alsnog in het Heidendom leeft, namelijk: de Samogiten of Schamajters, die gerekend worden van eene vermengde herkomst te zijn. In hunne oude godsdienst vindt men nog sporen van Slavische, Pruissische en Finnische grondstellingen, waarbij wij moeten

opmerken, dat de Pruissen voorheen met de Gothen vermengd waren, en dat hunne overleveringen der vroegere dagen veel overeenkomst hebben met die der Scandinaviërs, inzonderheid ten aanzien van de geslachten der heerschers en priesteren stammen, en ten aanzien der staatsinrigtingen en geloofsleer.

De Schamajters waren tot in de 15e eeuw, in sommige streken tot het midden van de 16e eeuw of nog langer, Heidenen. Gelijktijdige schrijvers (*) beschrijven hun groot oogstfeest, dat na de voleinding van den oogst in 't laatst van October of in 't begin der maand November gevierd werd. Dit werd ook bij de Lithauwers en andere Slavische volkeren, inzonderheid bij de Russen en Polakken, die dit *Ozinek* (†) noemden, in achtgenomen. Alle landlieden waren verpligt bij deze feestelijke zamenkomst met hunne vrouwen, kinderen en hun dienstvolk (zonder twijfel volgens zekere vastgestelde hoeveelheden) aldaar te vergaderen. Eene groote menigte eetbare huisdieren, paarswijze (van ieder geslacht een), als hoornvee, schapen, geiten, zwijnen, ganzen en hoenders,

---

(*) Alexander Guagnini en Joh. Lasicius. Zie *Respubl. Polon.* enz. (*Elzevier*, 1627) bl. 278, 305.

(†) Waarschijnlijk is dit woord het zelfde met het Aziatisch-Finnische en ook der heidensche natiën *Oischuk*, *Uischuk*, hetgeen hun *eerste November*-feest of Nieuwjaar of wintersbegin is, waarvan in het volgende meer.

werden aldaar te zamen gebragt. Op de plaats der vergadering stond eene groote altaar-tafel, welke men met hooi en halmen (zonder twijfel van den bouw van dat jaar) gedekt had. Daar op werd het brood gelegd, en aan wederzijden groote kruiken of kannen, met bier gevuld, gezet. Daarna slagtte men de offerdieren, nadat deze vooraf van den offerpriester op het hoofd en andere leden met een' stok of staf geslagen waren, en hij het volgende gebed aan den God *Zemiennik* of *Ziemennik*, dien men hield de landbouw en de vruchtbaarheid der aarde te bevorderen, had gedaan (*). » Dit

---

(*) In de Lithausche *Daino's* of volksgezangen wordt de Godin der aarde *Zemyna*, die, naar den naam en de eigenschappen te oordeelen, in naauw verband met de hier vermelde mannelijke Godheid heeft gestaan, geroemd. Een oud Persisch tegenstuk vinden wij ten duidelijksten in de Zendschriften als *Zemin* of *Zemiad*, de aarde of hare vrouwelijke *Ized* (Schutsengel of Godin) volgens anderer Heidenen taalgebruik.

Het stamwoord schijnt in het Lithausche *Zeme*, aarde, gezocht te moeten worden, en dit woord stemt overeen met vele van de meest gebruikelijke benamingen voor de aarde in de Slavische talen, zoo als het Wendische *Sema*, *Semiä*, *Siemie*, Poolsch: *Ziemia*, Serbisch: *Zemlja*, Russisch: *Zemlà* enz. Ook vindt men dit mede in de Oud-Persische dialekten als *Zemo*, *Zemeno*, in het Indostansch-Multansche: *Dshémi*, Malabaarsch: *Zemin*. Hiervan komt wederom: *Zemindar*, de algemeene benaming der Indische leenmannen (woordelijk landbezitters, landhouders, als zoodanig overeenkomende met de oude Noordsche *lendir menn*). De oudste Indische naam voor dezen stand zal *Bhunia* (ook *Bhupati*) geweest zijn. Van *Bhú*, aarde, deels overeenstemmende met het Oud-noordsche *Búi*, *Búandi* (zamengetrokken *Búndi*), waaruit eindelijk *Bondi*,

offeren wij U, onze God *Zemiennik!* omdat wij U danken, dat gij ons dit jaar voor alle schade bewaard en alles in overvloed gegeven hebt. Nu bidden wij U, bewijs ons verder dergelijke genade, en beschut ons tegen het vuur, gevaren, ziekten en vijanden!" Nadat nu het volk de plegtigheden en gebeden des priesters gedeeltelijk had nagezegd, werden de offerdieren geslagt en toebereid, waarop een feestelijke maaltijd volgde. Zulks zal zonder twijfel door een groot offervuur geschied zijn, daar al de genoemde volken ten tijde van het Heidendom een gedurig brandend heilig vuur op de altaren hunner Goden onderhielden. Van ieder geregt werden eerst vijf kleine stukken afgesneden, waarvan een op eene op den grond staande tafel en een in ieder der vier hoeken van het vertrek van het huis of der gastzaal gelegd werden, waarna dit korte gebed gesproken werd: » Neem aan, o *Zemiennik!* dit ons offer, hetwelk wij U met een dankbaar gemoed aanbieden, en geniet het met welbehagen!" Dit feest duurde eenige dagen. De Russen en Lithauwers (*) vierden dit met

---

boeren, of *Bu*, landelijke huishouding, grondgebruik, bouwhof enz. (Ons boeren en bouwen zal dan ook hiertoe behooren. *De Vert.*) Ten opzigte van dit taalkundig onderzoek en meer diergelijke heb ik kunnen raadplegen met de zeldzame taalkennis van mijnen (overledenen) vriend, Prof. RASK.

(*) Hierdoor moet men inzonderheid verstaan de Russen, die het naast aan de Lithausche grenzen woonden.

heidensche gebruiken, nadat zij, alleen in naam, tot het Christendom waren overgegaan, inzonderheid den tweeden November (*Allerzielen-dag* bij de Katholijken, wiens *vigilie* den avond van den *eersten November* begint), en noemden dit *Ilgi.* Dit geschiedde om redenen, dat hun jaarlijksch heidensch feest voor de afgestorvenen, en dus ook ter eere der Alfen, voortijds in het zelfde jaargetijde voorviel, hoewel het te vermoeden is niet op dien zelfden dag als het vroeger gemelde oogstfeest, hetwelk verscheidene dagen met andere plegtigheden gevierd werd. Men verzocht de geesten op het gastmaal en in het bad. De tafel werd met eeten en drinken gevuld, en eene volledige kleeding op iederen stoel of elke zitplaats aan de tafel gelegd. Den vijfden of den zesden November werd de God *Waizganthos* van de Lithausche maagden inzonderheid vereerd, om van hem eene overvloedige oogst van vlas en hennip te erlangen. De grootste of voornaamste der meisjes zette zich met den eenen voet op een' stoel, en had den schoot of den voorschoot vol van kleine koekjes; in de hoog opgehevene linkerhand hield zij een stuk linde- of olmenbast, en in de regter eene kan bier, sprekende dit gebed: » God *Waizganthos!* geef ons vlas, dat even hoog is als ik ben, en laat ons niet ledig gaan!" Daarop dronk zij de kan ledig, vulde die wederom met bier, en smeet die met de koeken voor zich neder, ten behoeve van hem

en de hem ondergeschikte Alfen of geesten. Wankelde het meisje in hare hier voor vermelde stelling, dan zag men dit ten aanzien van de vervulling der wenschen als een ongelukkig voorteeken aan.

De reeds sedert langen tijd Christen Letten of Lijflanders van den oudsten inlandschen stam (*) vierden nog langen tijd daarna den *eersten November*, ter eere der afgestorvenen, dit feest door een gastmaal met heidensche gebruiken, 't welk tot het oude, straks vermelde Russisch-Lithausch *Ilgi*-feest schijnt te behooren. Des avonds houdt de familie dezen feestmaaltijd in haar beste vertrek; doch in het voorhuis zet men eene gedekte tafel met spijze, en brandt daarbij licht ter eere of tot opwachting der geesten. In 't algemeen hadden deze Lijflanders in het jaar 1774 (misschien nog) vele afgodische gewoonten, met verschillende offers aan de Natuur-Goden en Huis-Alfen. Zij brandden nog bij heimelijke zamenkomsten de feest- en offervuren, welke voorheen de godsvereering der Celten en Noordsch-Germaansche, en nog menige Aziatische volken, toebehoorden.

(*) Eigenlijk zoo als HUPEL, de schrijver over *Lijfland*, verhaalt, vijf weken na *St. Michaels-dag*. Rekent men van de door het gemeen gevierd wordende *St. Michaels-avond* af aan, hetgeen ik voor het waarschijnlijkste houd, dan valt dit feest in op den *eersten November*. In het voorjaar vieren de Letten een diergelijk feest, waarschijnlijk om den zomer in te gaan, even als den hier vermelden winter.

Ons eigen Deensche geschiedschrijver Saxo geeft ons in zijn 14e Boek narigten omtrent een groot oogstfeest der heidensche Wenden op het eiland *Rugen*, hetwelk waarschijnlijk bij het begin van den winter of het begin van het jaar, even als bij de Slavisch-Wendische volken op den *eersten November*, welke in de oudste Kalenders sneeuwmaand, in tegenstelling van Mei als grasmaand, genoemd werd, ingevallen heeft. De Afgod Svantevit (met vier hoofden) (*) werd, even als de Indische *Brahma* in zijnen hoofdtempel als zoodanig vereerd. Eenmaal des jaars, na het voleindigen van den oogst-arbeid, wordt er een groot en algemeen feest gevierd. Des daags te voren zuiverde de Priester zelf het allerheiligste, schoon hij over de beelden der Goden niet mogt ademen (†). Op den feestdag zelven werden alle inwoners des lands op eene groote plaats in het midden der stad voor den tempel verzameld. Daar werd dan allerhande vee geofferd en een groot gastmaal aangeregt. Bij het begin der feestelijkheden, wanneer het gemeen buiten voor de poort des tempels op de knieën ligt, nam de Priester uit de hand van het beeld

(*) Mogelijk doe'en deze vier hoofden van den God van het jaar op even zoo veel jaargetijden, even als Triglava's drie hoofden op de drie zigtbare gedaanten der maan.

(†) Evenmin mag de Persische Priester van het oude Persische geloof het heilige vuur met zijnen ademtogt besmetten.

een' grooten drinkhoorn, welke op den zelfden dag van het vorige jaar met wijn was gevuld geworden. Hij zag dan naauwkeurig toe, of de wijn verminderd was (*); zoo dit het geval was, meende men, dat het volgende jaar schaarsch en duur zoude zijn, en daarom beval dan de Priester, dat men iets van den nieuwlings ingezamelden voorraad zoude bewaren. Indien hij daarentegen ontdekte, dat de wijn niet afgenomen was, en dat de hoorn nog vol was, dan voorspelde hij eene groote vruchtbaarheid voor den volgenden oogst. Dan stortte hij voor de voeten van het beeld als een drinkoffer den ouden wijn uit den hoorn, en vulde

---

(*) Oud-noordsche kannen of groote drinkbekers vindt men nu nog, welke van binnen met een' regel knoppen, van boven naar beneden gaande, voorzien zijn, waardoor men naauwkeurig het uitgedronkene gedeelte kan nagaan. Waarschijnlijk heeft de hoorn van SVANTEVITS de zelfde inrigting gehad, en is, in dit geval, volgens zijne verschillende graden beschouwd geworden als een Barometer, welke de toekomende vruchtbaarheid van het jaar of van het misgewas voorspelde. De schrijver dezes heeft op *IJsland* natuurlijke waterbakken in de holten der klippen gezien, naar wier hoogeren of lageren stand het gemeen op een' zekeren tijd van het jaar een toekomend vruchtbaar of onvruchtbaar jaar voorspelde. De Zweden voorspellen dit nog op de zelfde wijze, meesttijds omtrent *Kerstijd*, uit het stijgen of het vallen van het water van zekere zeeën of stroomen, De Zweden en Duitschers hebben bronnen, welke zij hongerbronnen noemen (*).

(*) Ook in *Friesland* voorspelt men uit den stand van het water en zijne bedekking met kroos of vlag in de maand Augustus een' sterken of zachten winter. *De Vert.*

dien weder op nieuw. Hij stelde zich dan aan, alsof hij den beker van den Afgod met diepe eerbewijzingen leêgdronk. In eene feestelijke aanspraak sprak hij voor hem en voor het vaderland de beste wenschen uit, en bad verder, dat de welstand der inwoners mogt vermeerderen, en dat zij de zege op hunne vijanden mogten verwerven (*). Wanneer de aanspraak geëindigd was, zette hij den hoorn voor den mond, en dronk dien in eene teug ledig; vulde hem terstond weder, en zette hem in de hand van het beeld. Op dien zelfden feestdag offerde men eenen ronden honigkoek, welke in grootte en breedte gelijk was aan eens mans hoogte. De priester zette den koek tusschen hem en het volk en vroeg, of zij hem zien konden; als het volk, dan ja zeide, wenschte hij, dat hij dit alles na verloop van een jaar niet mogt zien; daarbij moest de wensch om eenen toekomstigen rijken oogst gedaan worden. Daarna deed hij uit naam van den God der geheele vergadering zijne gelukwenschingen, en bad verder, en vermaande hen, dat

(*) De zelfde of dergelijke wenschen brengen de Scandinavische Heidenen bij hunne offergelagen in hunne feestelijke schotels aan de Goden ODIN, THOR, FREIJR en anderen.

Overigens heeft het langen tijd bij het Deensch en Noordsch gemeen de gewoonte geweest bij het uitdrinken van een' beker of een glas met sterken drank, om iemand een goed jaar toe te wenschen. Deze wensch leest men op eenen drinkhoorn uit de middeleeuwen in ons Museum voor Noordsche Oudheden.

zij altijd bij denzelven zouden blijven, om hem te vereeren en aan hem te offeren; dat zij dan tot belooning ter zee en te lande verwinnaars zouden zijn. Wanneer de dienst alsdan geëindigd was, bragt het volk het overige van den dag met overdadig gebruik van het offergelag door. Dan hield men het voor ongodsdienstig als men niet meer dan zijn genoegen dronk, en die, welke het meest dronk, werd voor den godvruchtigste aangezien. Tot goedmaking der kosten van deze afgodsvereering, moest iedere man en elke vrouw jaarlijks eene zekere som geven, en zoodanig eene uitgave vond ook in *Zweden* plaats ten tijde van de godsvereering van Odin (*).

Zoeken wij om levende of nog bestaande tegenstukken van deze Noord-Europeaansche overoude oogstfeesten, welke in onze dagen alsnog gevierd worden, zoo vinden wij die onder de verschillende volkeren van Ruslands heerschappij in de noordelijke streken van *Europa* of *Azië*. Verscheidene dezer volkeren bidden den God Thor aan, die zonder twijfel de zelfde is als die voorheen door onze voorvaderen vereerd werd, en wiens heimelijke aanbidding nog in de 18e eeuw niet alleen in *Finmark* en *Lap-*

(*) Odin of Voda is ook in de Wendische tempels vereerd geworden. In *Noorwegen* en op *IJsland* betaalde men in de heidensche tijden eene belasting aan de tempels onder den naam van *Hoftollr* (hoftol, belasting).

land, maar ook bij enkelden in *Denemarken* en *IJsland* plaats vond.

De *Tschuwaschers*, de ijverigste aanbidders van Thor (*), aan beide zijden van de Wolga in *Azië* wonende, schijnen van gemengden Finnisch Tartarischen oorsprong te zijn. Velen dezer zijn wel in naam Christenen (d. i. sedert 1727), doch het Heidendom duurt tot op onze dagen bij hen voort, gelijk wij nog genoegzame berigten omtrent de daarbij gebruikelijke gewoonten hebben. Hunne jaartelling heeft in de hoofdzaak eene volkomene en hoogst merkwaardige overeenstemming met de Europesche in *Finland*, *Schotland* en andere landen. Zij verdeelen namelijk het jaar in twee helften, winter en zomer, ieder uit zes maanden bestaande. De *eerste November* is hunne Nieuwjaarsdag; de *eerste Mei* daarentegen hunne eerste zomerdag, want dan begint het zomer-halfjaar. Als Nieuwjaars-feest, hetwelk te gelijk een heidensche dank en bededag is voor den oogst van het jaar, die vergezeld is met rijkelijke offers, wordt *November* van hen, even als vroeger

(*) De *Tungusers*, de naburen der *Tschuwaschers*, is een wijd uitgestrekt volk, waarvan een gedeelte onder de Chineesche heerschappij leeft; het vereert de Godheid van den wind, en zeker ook die der lucht, onder den naam van Odin. De overige groote en goede Goden der *Tschuwaschers* behooren tot het geslacht van Thor. De mindere bestaan, volgens de verhalen der reisbeschrijvers, uit wezens, gelijk aan onze Engelen, helden, heiligen of vergode menschen.

door de Angel-saksers offermaand (*Tschuk-oich*) genoemd. (*) Het oogstfeest wordt *Uitschuk* of *Oitschuk* genoemd, en dan offeren zij inzonderheid klein vee. Hun geloof, feestdagen en offergebruiken zijn overigens, zelfs tot den naam toe, overeenstemende met die, welke wij straks zullen beschrijven onder de *Tscheremisser* (als: brandende offervuren, libatien enz.), wanneer men alleen dit er van uitzondert, dat de *Tschuwasschers* iets van al hunne offers in het vuur werpen (†). Een van hunne volledigste feestgebeden is het volgende: »THOR, ontferm U over mij! THOR, verlaat mij niet! Geef mij vele zonen en dochteren! Geef mij overvloed, en vul mijne voorraadkamers! Geef mij brood, honig, drank, spijs, gezondheid, vrolijkheid! Vul mijn hof met paarden, koeijen, schapen en geiten! Zegen mijn huis, opdat ik den reizende kan huisvesten, voeden en verwarmen! THOR,

(*) GEORGI, *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs*. I. 38, en nog uitvoeriger in zijne *Beschr. einer Reize in R. R.* II. 850. (1775). De hier volgende berigten betrekkelijk het Schamansche volk, zijn getrokken uit de schriften van hem, PALLAS, LAPUCHIN en anderen.

(†) De *Tscheremisser* gieten evenwel het bloed der offerdieren in het heilige vuur en branden dikwijls derzelver beenderen op, welke hunne, uit den zelfden stam gesprotene *Morduiner* in het water werpen en de *Lappen* in de aarde begraven of aan de lucht blootstellen. Ieder hunner elementen of kwade geesten krijgt alzoo op verschillende wijzen een deel van het offer.

zegen de beheerscher der wereld!" (*) Bij de gewone maaltijden, waarbij de familiën gewoon zijn te verzamelen, zegt men, voor men aan tafel gaat, dit korte gebed: »THOR, geef brood!" en na den eten: »THOR, verlaat mij niet!" Overigens roepen zij hem ook vlijtig aan, om den boozen geest en zijne aanhangers, die in eene bestendige vijandschap met THOR en zijn godengeslacht liggen, even als vroeger in ons Noorden, te bedwingen. Het jaar eindigt bij dit volk door een algemeen feest voor de afgestorvenen, en de offerdieren worden op de graven geslagt in het laatst van Oetboer of de grafsteenen-maand. Daar geschieden alsdan libatien enz. Maar het meeste van het zamengebragte voedsel en van den drank wordt bij het brandend waslicht door de verzamelde gasten verteerd. Dus gaat bij deze Heidenen Allerzielen-dag volgens hunne Godsvereering juist voor het feest van den *eersten November*, in de plaats, dat hij, even als bij de Katholijken, daarop volgt (†).

(*) Of beheerscheres. De regerende Keizer of Keizerin van *Rusland*.

(†) *Allerzielen-dag* is ook een van de nieuwe feesten, welke voor de elfde eeuw niet algemeen in de Katholijke kerk waren ingevoerd. AUGUSTI meent, dat men niet met zekerheid eenige verordening kan aanwijzen, waarbij het bevolen werd. Het wordt daardoor zeer waarschijnlijk, dat het naderhand door de geestelijkheid ingevoerd is, en wel voornamelijk in

De Tscheremissers, die van de boorden der Wolga in *Azië* tot aan *Perzië* (onzer voorvaderen *Bjarmeland*, bij SAXO *Barmia*) wonen, en, volgens het hiervoor aangevoerde, stam- en geloofsverwanten der Tschuwaschers zijn, vieren ieder najaar het zoogenoemde kleinere oogstfeest; als wanneer de priester of de vermogende huisvader, nadat hij zich vooraf gebaad heeft, van iedére ingeoogste korensoort, en bovendien mout, drank en koeken in kleine schalen en borden op de tafel in de kamer zet. Daarop gaat hij met de eene schaal na de andere naar den hof, giet iets van het offer ter eere der zon uit, en dankt de Goden eerbiedig voor hunne zegeningen. Nadat deze ceremoniën volvoerd zijn, houdt hij een gastmaal voor de daarbij genoodigde verwanten en vrienden. Het groote oogstfeest daarentegen wordt alleen om het derde jaar gevierd, en soms nog zeldzamer, naar dat men overvloed van offervee en andere levensmiddelen heeft. Geheele stammen of horden, met uitzondering

---

de, het laatst tot het Christen-geloof overgegane landen van *Europa*, om de plaats te bekleeden van de heidensche feesten en ceremoniën ter eere der afgestorvenen, welke vroeger in dit jaargetijde gehouden werden, en die wij als zoodanig nu in *Azië* wedervinden. VON HAMMER heeft opgemerkt, dat het feest ter eere der dooden in *Egypte* en *Perzië* op dien zelfden dag inviel. De *tweede November* staat in de heidensche Kalender van *Rome* ook aangeteekend met deze opmerkelijke woorden: *Ter Novena, Dies Aegyptiacus.*

van de vrouwen, die toch later te huis iets van het offer ontvangen, komen alsdan te zamen in of bij den zoogenaamden *keremet*, een opene tempel of omheinde offerplaats, van de zelfde soort als onze voorvaderen gebruikten (*), en waarvan wij alsnog de duidelijkste overblijfselen in *Denemarken* en de naburige landen ontdekken. Deze behooren of aan geheele dorpen, kerspels of gemeenten, of ook aan enkelde familiën, en liggen meestijds in boschen of wouden. De gewone bevatten twintig vademen in doorsnede; binnen deze omheining staan meesttijds een of vier boomen, welke ieder aan eene zekere Godheid geheiligd is. Die plaats heeft drie toegangen: een in het westen, om er in en uit te rijden, een in het oosten, voor het offervee, en de derde in het zuiden, om er het water door te dragen. Onder den voornaamsten boom staat de Altaar-tafel. Op

(*) De Schamansche Heidenen, inzonderheid de *Wotjaker*, hebben tempelgebouwen, waarin de offer-maaltijden of de heidensche Communie op zekere feestdagen gehouden wordt. Zij beschouwen die als hunne dorpskerken. De deur is altijd naar het zuiden, en vlak daarvoor is de altaar-tafel geplaatst. Ook hebben zij andere geringere kapellen voor de afgodsbeelden, met huisraad, versierselen en wapenen voorzien. Ons Oudnoorden kan hierbij tegenstukken aanwijzen. De *Wotjaker* noemen hunne offerplaats *Lud* (*Ludu* enz.), en OSSIAN noemt de oude offerplaatsen der Scandinaviërs *Loda* (*Loduin*), waarover ik in een ander geschrift gehandeld heb.

het voorvermelde groote oogst- of November-feest steken de priesters zeven offervuren (*) op de offerplaats aan, ieder van welke aan eene zekere Godheid gewijd is, en door zijn' eigen' offerpriester onderhouden wordt. Voor ieder offervuur wordt een kleed gespreid, waarop het drink-offer, de honig en koeken van tarwenmeel gezet worden. Zekere soorten van dieren, inzonderheid paarden, koeijen, schapen, geiten, reebokken, zwanen, ganzen en eenden, worden bij ieder vuur door den offerpriester en zijne bedienden gebragt, terwijl de menigte met ontblooten hoofde achter hem staat. De priester van den hoogst in rang zijnden God heft het eerst een' koek en eene kruik met drank in de lucht, en spreekt dadelijk een kort gebed, waarop de menigte (na iedere zinsnede van het gebed) met zekere uitroepen zich diep ter aarde nederbuigt (†). Dit zelfde geschiedt ook daarna voor de overige Godheden, naar mate der hoogte van hunnen rang. Ieder offerdienaar begiet daarna het hem ter behande-

(*) Oorspronkelijk waren zij waarschijnlijk zeven planeten, de zon en de maan, volgens het oud gebruik, daarbij gerekend, waaraan de dagen der week sedert onheugelijke tijden van vele Aziatische en Europesche volken waren toegewijd.

(†) Deze uitroep is bij de Schamansche natiën verschillende: bij eenigen is zij *Hegea*, hetgene beteekent: Help ons! Help ons! Erbarm U over ons! Bij anderen *Amin*, ons *Amen*, van de Mahomedanen of Christenen overgenomen, hoewel oorspronkelijk van de Hebreërs.

ling gegevene offerdier met koud water. Beeft het daarvan, dan is het goed; maar beeft het niet, dan herhaalt hij de overgieting; wanneer het eindelijk bij de zevende overgieting niet beeft, dan hebben de Goden het offerdier verworpen. Het dier wordt alsdan zóó geslagt, dat het bloed in het vuur spat. Het vleesch en de ingewanden worden buiten de offerplaats schoon gemaakt, en in een daartoe ingerigt gebouw gekookt. Van het gekookte houdt de afgodspriester het hart, de longen, de lever en het hoofd, in eenen schotel in de lucht voor zijne Godheid, bij het zelfde geheiligde vuur, en bidt. Nadat zulks volbragt is, brengen de mindere priesters hunne schotels bij den priester van den hoogsten God, die alles bij portiën uitdeelt, en ieder godvruchtige een stuk daarvan toereikt, hetwelk met eerbied gebruikt wordt, waarna de priester wederom bidt. Op die zelfde wijze deelt hij de koeken en dranken, als meede, bier enz., uit. De beenderen der dieren worden verbrand (*). Een witte

(*) Onder de Wogulers, een volk van Finnischen stam, 't welk sommigen als het oudste volk van *Siberiën* aanzien en 't welk THOR (THORUM of THORON, bij andere Finnen en Kelten TARAN) voor hunnen oppersten God aanzien, zet de priester het hier vermelde offervat te gelijk met de koeken en den drank op eene altaar-tafel; de hersenen van het offerdier worden intusschen op eene zuil in den *keremet* aangestoken, en, opdat zij des te beter branden, met talk besmeerd; gedurende het branden der hersenen bidt de priester kort en

hengst is het voornaamste offer, gelijk het vroeger ook zoo was bij de Perzen, Massugeten en Scandinaviërs (*). De huid daarvan wordt op de offerplaats opgehangen, volgens de oude gewoonte der Longobarden, der Asen of Osseten van den Kaukasus en anderen. Het overige vel behoort den priesteren. Het overige van het offer wordt door de deelnemers naar huis genomen, die dit met hun huisgezin en vrienden als een feestelijk maal gebruiken, waarbij dan andere vermakelijkheden volgen. De tijd en wijze (in 't algemeen) van het offeren wordt door de priesters bepaald, somtijds na voorafspraak bij de Goden, door het lot enz. De geloofsleer van dit volk wordt geregeld en bestuurd door een' opperpriester (*Jugtusch*), door ondergeschikte priesters (*Muschoner* of

---

nadrukkelijk, waarop de aanwezigen op de voorvermelde wijze antwoorden. Daarna deelt hij het offer uit, dat met grooten eerbied genuttigd wordt. Het Littinsche Concilie verbood in 743 aan de toen Christen gewordene Duitschers eene zekere bijgeloovige behandeling van de hersenen der dieren, welke evenwel in het verbod niet beschreven wordt.

(*) Uitstekende paarden worden door sommige der Schamansche volkeren, zoo als de Burœten en ook van de Lamaïsch-Buddhistische Kalmukken (die meenen, dat de Goden des nachts daarop rijden), levende aan de Goden geofferd. Ook voorspellen zij uit den eigendommelijken gang der paarden. Een gelijksoortig iets vinden wij ook bij de heidensche Scandinaviërs, Germanen, Wenden, als ook bij de overoude Perzen en anderen.

Karten), welke gedeeltelijk vaste gemeenten hebben, waarin zij gekozen worden, en door offer-bedienden (*Udschjöer*).

De heidensche Morduiners, die van de Finnische stam zijn, en in de nabuurschap der vermelde volkeren wonen, vereeren in de hoofdzaak het Schamansche geloof, even als de Tschuwaschers, Tscheremissers en de Tunguzen. Zij branden maar een offervuur, en wel op de algemeene vergaderingsplaats der Godsvereering, smijten de beenderen der offerdieren in den vloed en wijden het offerbloed, dat zij in een' kuil die later digt gemaakt wordt, laten loopen, aan de aarde, als de algemeene moeder der menschen. Hunne libatiën bestaan uit meede en bier. Het hier vermelde oogstfeest wordt door mannen en vrouwen gelijkelijk gevierd, doch brengen zij in het najaar den Goden een huisoffer, met de bede om een' goeden of geschikten winter. Voordat het hooge feest begint, moet ieder in het bad gaan. Op de feestdagen offert men aan zekere Goden, inzonderheid dieren van roode, zwarte en andere kleuren, maar aan de zon vogels, koeken en sterken drank. Ieder offerdier moet, voordat het geslagt wordt, voor het vuur gebragt, en de andere offers daar voor geplaatst worden, voordat zij uitgedeeld of gegeten worden. Als nu de dieren geslagt zijn, neemt men, het door deze en andere Schamaner zoogenoemde hooge offer, of de deelen, welke met plegtigheid op de

offertafel gelegd waren, en biedt die der zon aan, onder zekere gebeden.

De Heidenen onder de Wotjaken, ook een Schamansch, maar een aanzienlijk akkerbouwend volk van den Finnischen stam, die eene eigene provincie bewonen, volgen deze zelfde gebruiken. Van al hunne feesten is dat van het najaar het hoogste, en wordt in den *keremet* van ieder dorp op de voorschrevene wijze gevierd. Een rood paard is evenwel aldaar het voornaamste offer. Zijn geheel geraamte wordt met het hoofd van een' stier en een schaap aan eenen boom opgehangen, maar het vel neemt men mede naar huis om het te gebruiken of te verkoopen. Zij hebben de volgende formulier-gebeden: » God! wij offeren U eenen rooden hengst en witte bokken voor uwen oogst. Bevrijd ons van ziekten. God! geef de geheele wereld voedsel; geef goede menschen; geef vroomheid.'' enz. Een reisbeschrijver verhaalt, dat hunne gebeden, knievallen en andere ceremoniën niet minder dan vier uren vóór en twee uren na den offermaaltijd duren. Alle Schamansche Heidenen vieren een zoodanig najaars-feest, doch eenigzins, wat den tijd aangaat, gewijzigd naar het klimaat en de voedingsmiddelen. Bij de meeste volken van *Siberiën* geschiedt zulks des nachts bij het aangestoken offervuur.

Wanneer wij ons met deze onderzoekingen wederom tot ons Noorden wenden, dan vinden

wij onder de Finlappers en Laplanders een daarmede overeenstemmend algemeen feest, hetwelk inzonderheid ter eere van THOR gehouden wordt. Het Heidendom is thans daar voor het grootste gedeelte uitgestorven; evenwel hebben wij geloofwaardige berigten van deszelfs voormalige offer-gebruiken van de 17e en 18e eeuw. Wij willen hier de voornaamsten aanvoeren, deels tot vergelijking van die, welke alsnog bij de Schamansche volkeren gebruikt worden, deels met die, welke onze heidensche voorvaderen gebruikten (*).

(*) De Oud-noordsche offergebruiken zijn, voor zooverre wij dezelve uit de Sagen kennen, vrij uitvoerig in het werk van SUHM, *Om Odin og den hedenske Gudelære*, inzonderheid bl. 326, verzameld. Zie overigens SNORRE, *Sturleson's Konge Historie*, de groote uitgave, I. d. bl. 139-140; II. 165-168, 182, en vooral wegens het najaars-offer bij het begin des winters, bl. 142-143, en II. d. bl. 165, 182, waaruit men zien kan, dat zij eenige dagen duurden. In *IJsland* vierde men dit ook zoodanig met groote daartoe ingerigte gastmalen, inzonderheid ter eere van den zonne-God FREIJR, om eenen milden winter te erlangen. Zie GISLE SURSÖNS *Saga*, 10, 15 en 18 hoofdst. In *Denemarken* waren de drie eerste winternachten door hunne voorspellende droomen bijzonder merkwaardig. Men zegt, dat de Koningin THYRE DANNEBOD hen tot groot nut van het volk verklaarde. Op het laatst van het jaar en ook van het zomer-halfjaar was men gewoon het bouwbier te drinken, en alsdan de gedachtenis der afgescheidenen te vieren; maar de eerste winterdag werd te dezen aanzien als het begin van het nieuwe jaar beschouwd. Zie hieromtrent *Fortællingerne af den Danske Historie* in OLAF TRYGGVESON's Skálholtsche uitgave, Ie deel. — Eene uit-

De offerdieren (liefst rendieren) waren reeds te voren door de afgodpriesters onderzocht, en frisch en gezond bevonden zijnde, want anders mogen zij den Goden niet aangeboden worden, daarom aan het regteroor tot die bestemming geteekend. Bij het aanbreken van den dag verzamelen zich de belanghebbenden op de offerplaats. De zoogenoemde *Blodmand* (*) (offerman) of offerpriester, die zich door vasten en zuiveren tot het feest voorbereid heeft, is daar in zijne beste kleederen. Aan zijne regterhand heeft hij een' metalen ring of keten (†); boven-

vorige vergelijking tusschen deze Noordsche en Schamansche offergebruiken aan de eene en der Hebreeuwsche, Perzische, Indische, Egyptische, Grieksche en Romeinsche aan de andere zijde, zoude zeker niet onbelangrijk en misschien zelfs zeer leerrijk zijn, zoowel in een historisch als psychologisch-dogmatisch opzigt.

(*) Deze benaming is zonder twijfel verwant met de heidensche *blotmand* (*blótmadr*), offerpriester of ijverige afgodsvereerder der Noormannen en IJslanders. *Blót* beteekende oorspronkelijk bij de Nooren en Angel-saksers een bloedig offer, van *blód*, bloed, waarvan *blóta*, offeren (alsnog in de oude Deensche overzetting des Bijbels, door Molbech kortelings uitgegeven, *blothe*), Angel-saksich en Mœsogothisch *blotan*. Verscheidene Oud-hoogduitsche benamingen voor de offers zijn van den zelfden oorsprong.

(†) Even als de heidensche Goden of offerpriesters der IJslanders en veel vroeger de Druïden der Kelten. Deze treft men op de Gallische monumenten, ten tijde der eerste Romeinsche Keizeren, aan, eenen grooten ring om den arm dragende. De heer Thomsen, Canselarij-raad, bezit in zijne

dien draagt hij een' gordel of koppel, welke over den linker schouder naar beneden tot de regterzijde gaat, even gelijk de gordel of het snoer, welke de Indische Brahmanen als priesterlijk onderscheidingsteeken dragen. Ook dragen zij een wit linnen kleed, en somtijds ook een wit linnen muts, wanneer het offer ter eere van zekere Goden geschiedt.

Op de offerplaats steekt hij het offerdier met zoo groote behendigheid, dat het in het zelfde oogenblik bijna dood ter aarde stort. Bij het slagten wordt het hart, de longen, neus, oogen en een klein stukje vleesch van ieder lid afgezonderd, en dit alles bij elkander gelegd. De overige stukken van het offerdier worden in den offerketel gedaan om gekookt te worden. Na het kooken worden de afgezonderde deelen te gelijk met de verzamelde beenderen, die men niet mag breken of dwars doorhouwen, in een klein kistje van berkenbast nedergelegd,

---

belangrijke muntverzameling voortreffelijke exemplaren van die zoogenoemde barbaarsche munten, welke van velen voor Gallische gehouden worden. Op de eene zijde ziet men een' man met eenen langen kap of *talar*, knielende, en met een' uitgestrekten en half opgehevenen arm een' grooten ring of armband houdende. Ook ziet men zoodanig een' ring op vele dergelijke munten in die zelfde verzameling. In *IJsland* legde men in de heidensche tijden den eed af met den hier vermelden heiligen armring aan. Zoodanig een eed werd in *Engeland* in 't jaar 876 door de krijgvoerende heidensche Deensche Hoofdlingen afgelegd, volgens de berigten der Engelsche Jaarboeken.

voor zooveel mogelijk in de natuurlijke orde en zamenhang, en verder met bloed begoten en bestroken. Dit offer, dat men *Damengare* noemt, wordt feestelijk in de aarde begraven. Daar boven zet men dan later het beeld van den Afgod, aan wien het offer was opgedragen, en hetwelk mede met offerbloed bestroken was. Dit werd *Liet* genoemd, hetwelk het *Laut*, *Hlaut* der noordelijken is.

Voor de zon en de maan zette men, wanneer het offer voor haar geschiedde, een' kleinen boom, welken men van boven als een' ring met takken inrigtte. Bij het beeld van Thor legde men een' grooten hamer. Wanneer nu het vleesch genoeg gekookt had, vielen alle offergasten en de offeraar op de knieën, smeekende den Goden het offer te willen aannemen én hunne gebeden te verhooren. Daarna nam de offeraar het vleesch, zeggende: Dit is Thor's of Sarakka's voedsel, of dat van deze of gene Godin, waarna de offergasten dit nazegden. Alsdan begon het gastmaal, waarop men alleen het voorste gedeelte van het offerdier nuttigde, en het achterste gedeelte, 't welk men onwaardig oordeelde om op die heilige plaats gebruikt te worden, naar huis zond aan de vrouwen, die men onwaardig achtte deze heilige plaats te betrekken. Doch het offer aan de Godin Sarakka viel den offeraar in zijn geheel ten deel, mogende hiervan de mannen niets nuttigen. Wanneer nu het vleesch en

merg gegeten waren, nam de offeraar een goeden dronk vleeschnat, en zeide: Dit is de drank van den God (of van de Godin) N. N. Dit herhaalden dan de offergasten. Daarna dronk men de, met bier, meede of brandewijn gevulde en aan de Goden geofferde schalen uit; ook bestond dit somtijds alleenlijk uit zuiver water. Als nu de maaltijd geëindigd was, vielen zij allen op hunne knieën, en baden der Godheid; aan wie het bijzonder geheiligd was, hen genadig te willen zijn, en hun offer niet te versmaden. Hierna, zoo als reeds gezegd is, begroef de offeraar het *Damengare* in de aarde, en plaatste daarop het beeld en de zinnebeeldige teekenen van dien Afgod.

In sommige streken van het Zweedsche *Lapmark* offerde men inzonderheid het hart, de hersenen, het voorhoofd, de hoornen en het vel aan de Afgoden, en begroef deze deelen niet in de aarde, maar hing ze op in boomen, of legde ze op daartoe ingerigte stellaadjen of hoogten. Die heilige boomen en steenen werden met offerbloed besmeerd. Verder versierde men de hoornen van het offerdier met roode, witte of zwarte draden, om daardoor de Godheid, aan welke men offerde, te doen kennen. De Russische Lappen hebben de zelfde gewoonte. Alle heidensche Lappen in 't algemeen gieten dikwijls drinkoffers van melk, sterken drank enz. voor de Godheden of Schutgeesten van de plaats of hut, van de aarde of het water uit.

De in *Azië* wonende Schamänsche volksstammen grenzen aan verschillende anderen van Mongolischen of Hunnischen en gedeeltelijk ook Finnischen oorsprong; b. v. de Kalmukken, die de Lamaïsch-Buddhistische leer aangenomen hebben, zoodat zij nu, hoewel in verschillende sekten verdeeld, in het *Mongolisch-Tartarije* (*), in *Thibet* en de naburige landen, in de verschillende rijken van *Achter-Indië*, in *China* en *Japan* en de daaraan grenzende eilanden en landen heerscht, zoodat de *Buddhisten* kunnen beschouwd worden als de talrijkste godsdienstige sekte van den aardbodem. De zoo even genoemde volkeren hebben ook een najaarsfeest in *November*, welks begin zich evenwel bij de meesten naar de nieuwe maan rigt. Het is bij de Lama-vereerders, die aan den Russischen schepter onderdanig zijn, bekend onder den

(*) Daarentegen zijn de Mandshurische Tartaren in hun eigenlijk vaderland alsnog voor 't grootste gedeelte heidensche Schamaners. Een hunner Vorsten-familiën heeft zich voor nagenoeg 170 jaren op den Chineeschen keizerstroon gezet. TIMKOWSKI, de jongste schrijver over dat land (1821), betuigt, dat zoowel de Keizer als al zijne Mandshurische Grooten der Schamansche godsdienst huldigen. Zij speelt dus nog eene groote rol in de geschiedenis der wereld; doch hierbij moet men opmerken, dat sommigen de Thibetaansche en andere Lamaïten, zoo ook de Buddha's-Indische, die den Fo der Chineezen vereeren, in 't algemeen Schamaners of aanhangers van het Schamanismus noemen, hoewel de Lamaïten in *Mongolië* hen met al hun vermogen vervolgen als wangeloovige en goddelooze tooveraars.

naam van *Sullah* of *Sulain-feest*, en wordt als een groot nachtelijk feest gevierd, bij het licht van eene met ontelbare lampen voorziene altaar-piramide (*), welke door den priester en het volk wordt rondgedragen, onder het klinken van bazuinen en andere sterk geluid gevende instrumenten. Dit feest wordt door de Kalmukken als het begin van den winter gevierd, en zij beschouwen dit te gelijk in zekere opzigten als hun Nieuwjaar (†), daar zij hunnen leeftijd

(*) Dit schijnt door eene soort van verfijning in de plaats der oude hoogtijds-offervuren der Schamaneren te zijn ingevoerd. De lampen, waarmede zij bezet zijn, ziet men voor heilig aan, en zij worden door de pelgrims medegenomen uit *Thibet*, de hoofdplaats van den Paus der Lamaïten. Op die zelfde wijze schijnen de Schamansche offer-maaltijden bij hunne algemeene godsvereering tot de Russische Mongolen in het gemeenschappelijk vleesch eten en thee drinken in de tempels, te zijn overgegaan. Het eten van brood en het drinken van thee is, zoo als men weet, thans bij eene zekere christelijke sekte in ons land (*Denemarken*) in de kerken en bij algemeene verzamelingen gebruikelijk. Deze gewoonte is zonder twijfel eene navolging van der oudste Christenen liefde-maaltijden; doch ook deze hadden hunne voorbeelden onder de Hebreërs, inzonderheid bij de Essenen, en ook gedeeltelijk bij de Grieken en Romeinen. Ja, de Oud-noordsche offer-maaltijden waren van gelijke soort, want zij moesten steeds vergezeld zijn door heiligen vrede en broederlijke eensgezindheid onder de leden der vergadering.

Deze offergelagen gingen later in onze christelijke Gilden over, waarbij men in de plaats der heidensche Godheden een' heiligen tot beschermer nam.

(†) Bijna op den zelfden tijd begint nu het jaar der Schamansche stamverwante *Burœten* met de zoogenoemde

hier naar berekenen, zoo als vroeger de noord-bewoners naar winters en de tegenwoordige IJslanders gedeeltelijk nog naar de kers-nachten. Gelijk bekend is, is de Lama-godsdienst een tak van de Indisch-Buddhistische, en men behoeft zich dus niet te verwonderen, dit groote licht- en lampfeest in deze verre zuidoostelijke landen van *Azië* weder te vinden. Ook in het *Brahmansche Indië* wordt dit in het najaar op verschillende plaatsen, hoewel niet op de zelfde tijdstippen gevierd. Op de kust van *Coromandel*, inzonderheid in *Carnatie*, viert men het den *eersten November*. In *Bengalen* dan in die maand, en dan wederom in 't laatst van October. Dit feest onderscheidt zich daar niet alleen door illuminatiën en vuurwerken (gelijk in *China* en de naburige landen, ter eere van den God van het vuur), maar ook door groote offervuren of *Baunen*, deels ter eere van den God der overwinningen en der helden, deels ter eere van de afgestorvenen. Hieromtrent moet ik opmerken, dat der zake kundige geleerden nieuwlings hebben

---

witte of vorstmaand. De *Mongoliërs* vieren hun Nieuwjaar ook in het begin van eene witte maand, maar op een' geheel anderen tijd, te weten, op den nieuwen maan in April. De invoering van de Lamaïsche kalender zal de oorzaak der verandering van dezen dag zijn geweest. Ook hebben zij het begin van den winter, ten minsten voor zooverre zij onder de Russische heerschappij staan, veranderd, daar zij aannemen dat het *Sullah-feest* in de middelste wintermaand invalt.

getracht, den overouden zamenhang en de verbinding van de Schamansche leer aan de eene zijde met de Indisch-Brahmansche, en wat meer is, met de Oud-Perzische aan de andere zijde te onderzoeken en aan te toonen (*). Ten opzigte van de laatstgenoemde is dit bijzonder, dat de heidensche Perzen voorheen ter eere van den hoofd-Engel of onder-God van het vuur en verdere Geesten, den eersten dag van de maand *Azer*, welke met ons *November* overeenkomt, een groot feest vierden. Dan versierde men de *Pyræen* of vuurtempels, welke door al het volk bezocht werden, en alsdan werd het vuurfeest, *Azeraghân*, gevierd, hetwelk naar den, door Koning JEZDEGERD hervormden Kalender, het Nieuwjaars-feest werd.

Zonder twijfel hebben toen de feestelijke *Baunen* gebrand, welke tot de hoogste feesten der oude Perzen behooren, en welke wij in het zelfde jaargetijde en op andere groote feesten

---

(*) Zie b. v. J. J. SCHMIDT, *Forschungen im Gebiete der älteren Religieusen, Polit. und Literar. Bildungsgeschichte der Volker Mittelasiens etc. St. Petersburg*, 1824. Op bl. 147 merkt hij aan, dat de Mongoliërs het vuur als het zuiverste en reinste element vereeren, en dat ieder huisvader ter eere daarvan in het najaar een' eigen' offer- of feestdag houdt. Dit wordt hier in 't algemeen ten aanzien der vuurvereering der Perzen aangevoerd, zonder hun gelijksoortig vuurfeest hier te noemen, welke de overeenstemming duidelijker maakt. Meer dezer hiertoe behoorende zaken hoop ik in een bijvoegsel te kunnen ophelderen.

in het noordwestelijk *Europa* wedervinden, bij de blijde en godsdienstige intrede van het jaar of winter-halfjaar. Ook hebben wij grond om te vermoeden, dat op dien tijd het vuur of deszelfs hoofd-Engel inzonderheid door de Perzen vereerd werd, om redenen, dat de winter, volgens hunne gewone berekening, alsdan inviel, en men daar te gelijk eene drukkende behoefte aan licht en warmte in dit jaargetijde gevoelde, voornamelijk in de bergachtige en noordelijke streken van dat Rijk. Hiertoe wijst ons de in *Perzië* gebruikelijke naam voor *November*, te weten: koude- of vorstmaand, de maand, welke koude of vorst aanbrengt, volgens de verklaring van Hyde, voor welken naam wij in het Schamansche en Noordsche taaleigen volkomene tegenhangers vinden. Het zelfde kan ook van de Perzische benaming van de maand Mei gezegd worden, welke men warmtemaand noemt, te weten: de zomerwarmte, als wanneer men mede een van de groote vuurfeesten *Chordach* den onder-God of hoofd-Engel vereerde, die volgens zijnen naam verwant was met de zon, en zijne gaven uitdeelde; en die de Koning van den tijd genoemd, en gehouden werd de vruchtbaarheid der aarde te geven, en de boomen (hoven, wouden en boschen) te doen groeijen en bloeijen. Zoo vinden wij dan de Keltisch-Finnische en te gelijker tijde de oud-Scandinavische jaarverdeeling bij de verst afgelegene Perzen weder, die

ook, volgens hunne oudste schriften en berigten, in hun schoon rijk, uit noordelijkere en koudere landen kwamen, hetgene ook de Indische Brahmanen met zeer veel waarschijnlijkheid ten aanzien van hunne eigene stamvaders voorgeven.

Bijna op dien zelfden tijd van het najaar pleeg het feest der Atheners, *Dorpæa* genaamd, in te vallen. Dit werd gevierd door gemeenschappelijke maaltijden en groote fakkeltogten, waarvan de fakkels aan het heilige vuur aangestoken waren, en waarbij lofzangen ter eere van Hephaestos of Vulkanus, die den menschen het gebruik van het vuur geleerd had en dien men in 't algemeen voor den God van het vuur aanzag, werden aangeheven. Kort daarna vierden zij een ander feest, hetwelk inzonderheid aan die Godheid geheiligd was. In de oudste tijden werd dit door het geheele volk gevierd, waarom het *Pandemia* genoemd werd; doch later alleen door de smeden en andere metaalwerkers, welke het vuur tot hunne kunst of hun handwerk noodig hadden; daarvan kreeg het dan ook den naam van *Chalkia.* Volgens mijne gedrukte Kalender-Schema viel *Dorpæa* op den eersten winternacht of de vigilie van het begin des winters (31 October), volgens de Noordsch-IJslandsche berekening, en *Chalkia* op den *eersten November*, den eersten dag van den winter bij de Finnen, Kelten en andere noordelijke volken, in.

Deze mijne wijze van onderzoek, in velen oogen misschien al te wijdloopig, zal zonder twijfel verontschuldigd worden door billijke beoordeelaars, die andere diergelijke en in de laatste tijden opgestelde vertoogen kennen; b. v. (om een paar van onze eigene, meest beroemde schrijvers te noemen) die van MÜNTER, over den zamenhang tusschen de Schamansch-Lamaïsche en Oud-noordsche godsdienst, en over de verwantschap van de Zend- en Sanskritische talen met onze eigene, door Prof. RASK.

Zoo hebben wij dan een van de meest uitgebreide feesten van onzen menschenstam onderzocht en behandeld; een feest, 't welk in den heidenschen tijd in ons *Scandinaviën* en deszelfs naburige landen (volgens de jaarrekening bij winters enz.) door velen als den Nieuwjaarsdag beschouwd werd, en hetwelk alsnog door verscheidene volken in het noordelijk *Azië*, die het Heidendom nog niet verzaakt hebben, geschiedt. Bij en na de invoering van het Christendom in het noordelijke *Europa*, werd dit een van de hoofdfeesten van de Katholijke Kerk, als Allerengelen of Allerheiligen-feest; misschien wel ingesteld ter vervanging van den vereeringsdag der Alfen en Geesten in onze landen.

Lang heeft men dit feest kunnen aanzien als de vertegenwoordiger van een der gewigtigste leerstukken van het Pausdom, en als de verkondiger van den jaarlijkschen loop des tijds. Het werd evenwel later hoogst ongelukkig voor

die magt, daar er eene nieuwe en verlichtere tijdrekening in de geschiedenis der Christelijke Kerk begon.

Het was namelijk op de vigilie van *Allerheiligen*, dat MARTEN LUTHER te *Wittenberg* de beroemde Theses verdedigde, welke een gelukkig begin uitmaakten van het groote Hervormings-feest; en daarom wordt men er in onze Almanakken op dien dag aan herinnerd, welke te gelijker tijde een feest voor de Deensche Hoogeschool is.

Het *Allerheiligen-feest* werd evenwel meer dan twee jaren na de invoering der Reformatie op den *eersten November* in *Denemarken* gevierd. Thans kan men aannemen, dat het ten naastenbij geheel is afgeschaft, door de ordonnantie van den 26 October 1770, alhoewel men beval, dat de teksten, op dat feest passende, op den Zondag, welke op den *eersten November* volgde, van den predikstoel zouden uitgelegd worden. Het laatste overblijfsel van het voormalig godsdienstig gebruik, hetwelk nog heden te dien aanzien in achtgenomen werd. (in de plaats van het voormaals in gebruik zijnde aanhoudend luiden, gedurende den geheelen nacht), is een ongewoon klokklippen der kerkklokken op *Allerheiligen-dag*, tusschen half twee en twee uur des morgens, hetwelk in deze stad (*Kopenhagen*) in 1828, ten gevolge van een bevel van de koninklijke Deensche Canselarij niet meer plaats vindt. Als Katholijk feest is het

dus bijna geheel bij ons gemeen verloren geraakt, en men kan zeggen, dat zijn voorganger, het heidensche gebruik en bijgeloof, in de naburige landen van *Scandinaviën* nog allerkrachtigst wordt onderhouden. Dit is een duidelijk bewijs van overeenkomst tusschen dit en het alsnog gevierd wordende Nieuwjaars-feest bij de heidensche inwoners van het noordelijk *Azië*. De zelfde merkwaardige dag heeft daarentegen bij ons eene nieuwe tijdrekening gekregen. God geve, dat wij en onze nakomelingen steeds met vrolijke herinneringen den jaarlijks terugkomenden *eersten November* mogen begroeten en zegenen!

DRUKFEIL.

Bl. 37. »JOHANNES VAN LUND." Hierbij behoort de aldaar geplaatste noot, en bij het (*) deze volgende:

(*) Zij, die nader onderrigt hieromtrent verlangen, kunnen dit in de aangehaalde schriften vinden, zoo ook in de aanmerkingen van BURN's beroemd gedicht *Halloween.*

